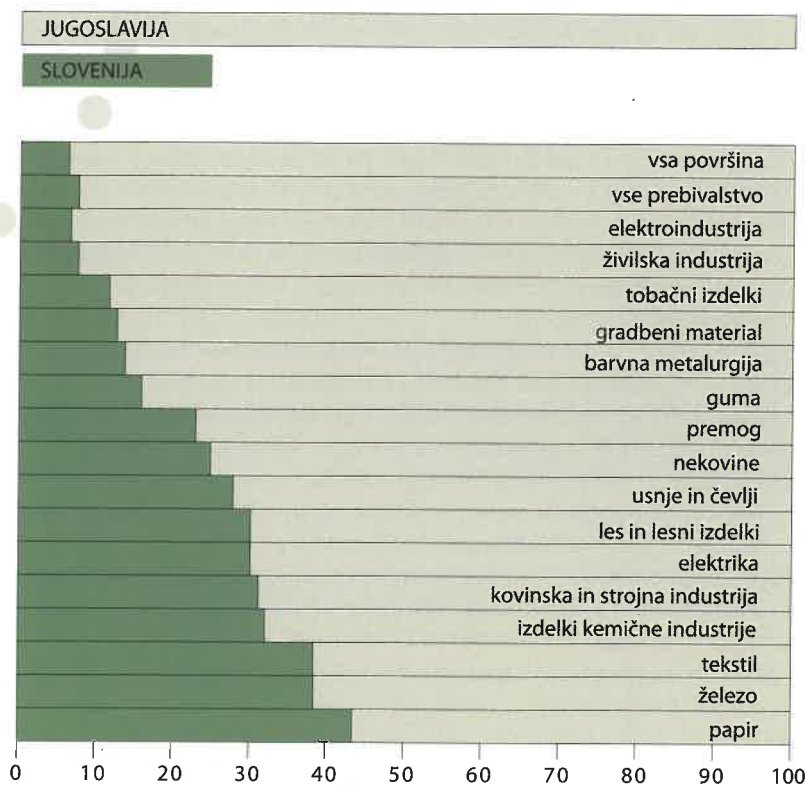

GOSPODARSKI PREOBROT PROTI JUGU

Delež slovenske industrije v jugoslovanski proizvodnji

PRIMERJAJTE DELEŽ POVRŠINE IN PREBIVALSTVA SLOVENSKEGA OZEMLJA Z NJENO EKONOMSKO MOČJO. PRI IZDELKIH KATERE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI JE BIL SLOVENSKI DELEŽ DALEČ NADPOVPREČEN? KAJ TO POVE O GOSPODARSTVU JUGOSLAVIJE KOT CELOTE?

Vstop v novo državo je prinesel nove možnosti za ekonomski razvoj slovenskih dežel. V Avstro-Ogrski so bile med manj razvitimi deli države, v Jugoslaviji pa najbolj razviti del. Slovensko ozemlje je imelo nekatere bistvene prednosti v novi državi. Ta je bila izrazito agrarna, kmetijstvo ekstenzivno. Kmetje so večinoma preživljali sebe in svojo družino, večje presežke so ustvarjala le veleposestva. Industrije je bilo malo, zato so industrijski obrati na Slovenskem dobili precej nezaseden velik trg. Trgovanje, prej usmerjeno proti severu, se je obrnilo proti jugu. V okviru Jugoslavije so bili industrijski proizvodi zaščiteni z visokimi carinami, zato so slovenska podjetja naletela na šibkejšo konkurenco kot v Avstro-Ogrski.

Slovenska prednost je bila najbolj razvita infrastruktura. Železniško omrežje je bilo neprimerno bolj razvejeno kot v drugih delih Jugoslavije. Največji delež pismenih in najbolj razvit šolski sistem z raznolikimi strokovnimi šolami sta omogočala hitro prilagoditev in priučitev delavcev za potrebe novih obratov. Elektrifikacija se je na Slovenskem začela že pred prvo svetovno vojno in se po njej nadaljevala, obsežni predeli na jugu pa so bili še brez električne napeljave. Pred drugo svetovno vojno je elektrifikacija dosegla približno polovico prebivalstva Dravske banovine, kjer so porabili skoraj tretjino električne energije v Jugoslaviji. Na Slovenskem je bilo dovolj kapitala, saj so se tu obdržale poslovalnice nekaterih večjih avstrijskih ali čeških bank, ki so

Pri večji ponudbi industrijskih proizvodov je postajala čedalje pomembnejša učinkovita reklama. Poleg čevljev Peko lahko na reklamni opazimo tudi druge novosti mode dvajsetih let: kratko pristrženi ženski lasje, krilo sega »zgolj« do kolen.

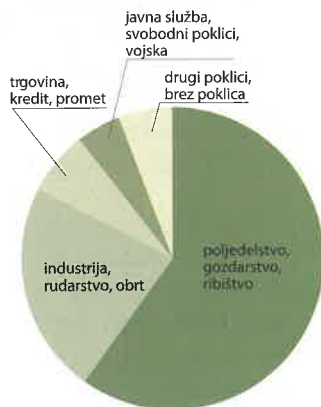
že pred vojno narekovala tempo gospodarskega razvoja, pridružil pa se jim je še kapital iz zahodnoevropskih držav.

Slovenski del države je dobro izkoristil vse te prednosti. Sledil je hiter industrijski razvoj s številnimi novimi obrati. Prevladovali so manjši, z nekaj deset zaposlenimi, večjih obratov z več sto zaposlenimi je bilo bolj malo. Največ novih obratov je nastalo v času hitre gospodarske rasti v dvajsetih letih, v času gospodarske krize v tridesetih letih pa so številni propadli. V slovenski lasti so bila večinoma manjša podjetja, večja so bila ustanovljena s pomočjo tujega kapitala in večinsko v njihovi lasti. Najhitreje sta se razvijali tekstilna in lesna industrija. Največ zaposlenih je bilo v železarski in kovinskopredelovalni industriji. Nazadovala je le živilska industrija, saj je imela v pretežno kmetijski državi hudo konkurenco.

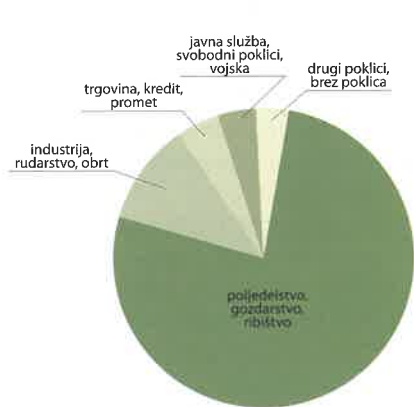
Industrializaciji je sledilo spreminjanje strukture zaposlenih, naraščal je delež zaposlenih v industriji. Delež kmečkega prebivalstva je upadal (ta trend se je nadaljeval po drugi svetovni vojni). Naraščal je delež zaposlenih žensk, največ v tekstilni industriji ter v razvijajočih se terciarnih in kvartarnih dejavnostih.

Novo razmere so vplivale na agrarni sektor, s katerim se je pred vojno preživljalo dve tretjini prebivalstva. V pretežno zaostali agrarni državi s poceni delovno silo so začeli iz južnih delov države prihajati cenejši proizvodi, kar je vplivalo na slabšo konkurenčnost slovenskih kmetijskih pridelkov. Najbolj je nazadovala ali nihala pridelava poljščin, prepuščenih prostim, nezaščitenim cenam, npr. krompirju ali zelenjavi. Pri živinoreji so zaznali padec števila večine vrst, izjema je bilo le razvijajoče se perutninarstvo. Večje posesti so se začele posodabljati z uvajanjem kmetijske mehanizacije. Premiki v kmetijstvu so sledili zahtevam ekonomične izrabe vložnega dela in kapitala, ne pa povečevanju obsega zasejanih površin ali števila glav živine.

Cene kmetijskih proizvodov so v primerjavi s cenami industrijskih proizvodov zelo upadle. Kmet je lahko leta 1925 za ceno enega jajca kupil tri škatlice vžigalic, deset let pozneje pa je za eno škatlico vžigalic moral odšteti vrednost treh jajc. Manjši kmetje so se zadolževali. Mnogi so bili prisiljeni prodati kmetije, na katerih so večinoma pridelali dovolj zgoj za svojo družino (ali še to ne), ob tem so za prodajo na trgu ponudili malo tržnih presežkov. Pred prvo svetovno vojno so rešitev večinoma iskali v izseljevanju v bolj razvite države, v času pospešene industrializacije pa je velik del prej kmečkega prebivalstva zaposlitev našel v novih industrijskih obratih v bližnjih večjih mestih.

Poklicna struktura Dravske banovine leta 1931

Poklicna struktura Jugoslavije leta 1931

V pretežno kmetijskih predelih države so ljudje živeli po utečenem načinu, ki se je zaradi različne tradicije, narodne in verske raznolikosti v Jugoslaviji precej razlikoval. Jugoslavija je izvažala večinoma kmetijske pridelke in surovine (les, rude, kovine), a so se njihove cene v primerjavi z industrijskimi izdelki, ki jih je Jugoslavija večinoma uvažala, zniževale. Z večjim deležem izvoza se je ponašal le industrijsko bolj razviti sever države.

Z zakoni so poskušali obvarovati zaposlene pred večjim izkoriščanjem. Delovnik je bil omejen na šest dni na teden in osem ur na dan, predpisane so bile minimalne mezde. Lastniki se teh določil niso vedno držali, saj je obubožanje agrarnega sektorja ponujalo dovolj nove delovne sile. Ta se je priseljevala v predmestja, kjer so pogosto stanovali v slabših razmerah, kot so bile tiste, ki so jih zapustili na vasi. V nekaterih industrijskih in rudarskih središčih so gradili stanovanjske delavske kolonije, v katerih se je sicer v majhnem stanovanju stiskala številna družina, a je imela vsaj nekatere bivanjske pridobitve. Meščanska stanovanja srednjega in višjega sloja so bila opremljena z vodovodno in električno napeljavo, telefonski priključek ni bil več redkost, radijski sprejemniki ali gramofoni so bili namenjeni zabavi in kratkočasju.

Barake rudarjev v Kočevju

Razmerje števila ženskih in moških delavcev v Dravski banovini v l. 1931.

Pri 0127012 v Ljubljani je bilo zavarovanih

30.764
(33,49%)
delavk in

61.084
(66,51%)
delavcev

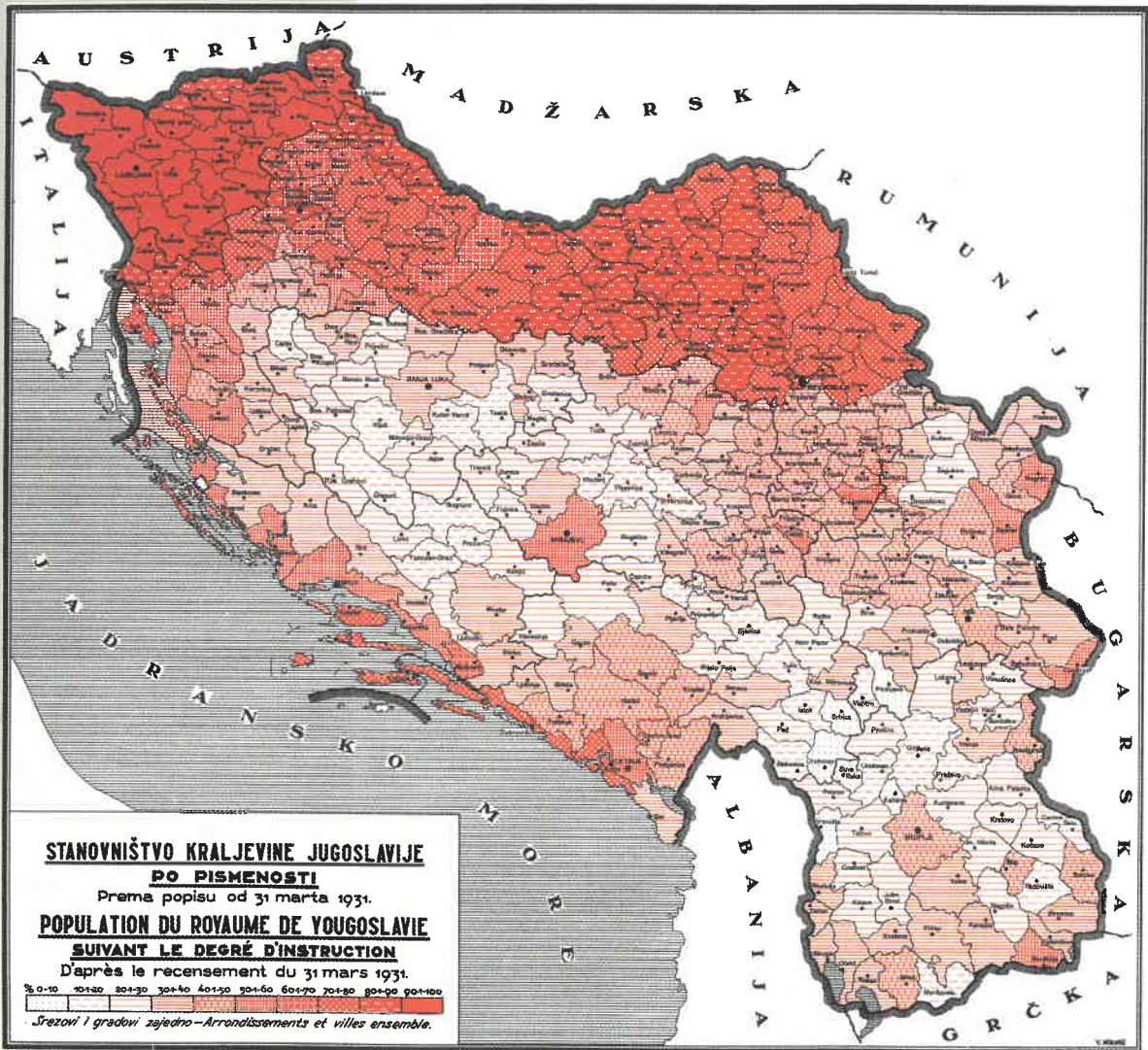
Odstotek delavk stalno raste!

Razmerje med ženskimi in moškimi delavci

Čas po prvi svetovni vojni je na Slovensko prinesel obdobje hitrejšega zaposlovanja tistega spola, ki je bil še v 19. stoletju tradicionalno »zaposlen« z delom v domači hiši.

KAJ NAM SPOROČA PLAKAT? KAKŠNE PREDNOSTI IN KAKŠNE TEŽAVE LAHKO PRINESEJO TAKŠNE SPREMEMBE ZA DRUŽINSKO ŽIVLJENJE?

KULTURNA DEJAVNOST

Stopnja pismenosti prebivalstva Kraljevine Jugoslavije po popisu leta 1931

■ V KATERIH DELIH JUGOSLOVANSKE DRŽAVE SO BILI PREBIVALCI BOLJ ALI MANJ PISMENI? KAJ LAHKO SKLEPATE O DEDIŠČINI, KI SO JO PUSTILE NEKDANJE DRŽAVE NA STOPNJO PISMENOSTI IN POSLEDIČNO NA KULTURNO RAZVITOST?

Prvi koraki ob vstopu v novo državo so bili usmerjeni v emancipacijo slovenskega jezika v šolstvu in upravi. V Avstro-Ogrski so mladi materni jezik uporabljali v ljudski šoli, v več kot polovici srednjih šole je pouk potekal v nemščini (na Primorskem v italijanščini), v dvojezičnih šolah so slovenščino uporabljali predvsem v nižjih razredih. Boj za slovensko univerzo je bil v Avstriji neuspešen in Slovenci so večinoma študirali na univerzah s predavanji v nemškem jeziku. Že v šolskem letu 1918/19 so bile slovenizirane srednje šole. Nemška manjšina se je lahko šolala v maternem jeziku. Kjer se je v šole vpisalo zadostno število nemško govorečih, je pouk potekal v nemščini. Največ nemških razredov je bilo na Kočevskem. Leta 1919 je bil slovenski šolski sistem izpopolnjen z ustanovitvijo prve slovenske univerze v Ljubljani. Ta je

postala največji simbol kulturnega in znanstvenega napredka Slovencev v prvi Jugoslaviji. Poleg slovenizacije in izpopolnitve šolskega sistema je bila tretja novost v šolstvu še uveljavitev enakopravnosti obeh spolov. Dekleta so lahko enakopravno obiskovala srednje in visoke šole. Slovenščina je nadomestila nemščino tudi v uradnem poslovanju. Z uzakonitvijo srbsko-hrvaško-slovenskega jezika kot uradnega državnega jezika je bila enakopravnost slovenščine znova negotova, toda izkušnje prejšnjih časov so Slovence naredile dovolj previdne, da so bili pozorni in so se uspešno upirali poskusom unitarnega jugoslovanstva.

V novo državo so Slovenci prinesli visoko stopnjo pismenosti in bistveno bolj razširjeno mrežo šol, kot so ju imeli drugi deli Jugoslavije. Med novimi izobraževalnimi ustanovami je bilo največ strokovnih šol, ki so bile močna opora gospodarskemu razvoju. Kljub težnjam po jezikovnem in kulturnem poenotenju države so statistični podatki kazali, da je slovenski del države ohranil nadpovprečno velik delež šolanih.

Število dijakov in dijakinj v gimnazijah na Slovenskem med svetovnjima vojnama

	Vseh skupaj	Od tega deklet	Delež deklet v %
Šolsko leto 1918/19	4914	578	11,8
Šolsko leto 1928/29	6960	1972	28,3
Šolsko leto 1937/38	12.135	4282	35,3

Število vpisanih na ljubljanski univerzi med svetovnjima vojnama

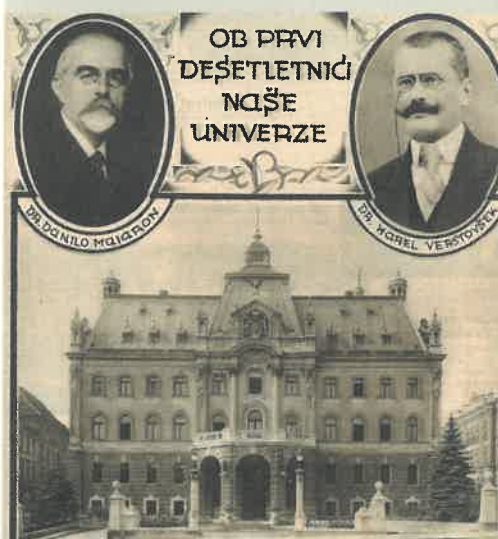
	Vseh skupaj	Od tega deklet	Delež deklet v %
Študijsko leto 1919/20	695	25	3,6
Študijsko leto 1928/29	1353	154	11,4
Študijsko leto 1937/38	1873	346	18,5

ANALIZIRAJTE PODATKE V TABELAH IN UGOTOVITE, KAKO SO SE ŠIRILE MOŽNOSTI DOSTOPA DO VIŠJIH STOPENJ IZOBRAZBE. KAKO SE JE ODPIRALA MOŽNOST ŠOLANJA ŽENSKAM IN ZAKAJ SO ŠTEVILKE V DRUGI TABELI PRECEJ NIŽJE KOT V PRVI? ■

Ustanovitev Univerze v Ljubljani je spodbudila razvoj znanosti. V domovino so se vrnili številni slovenski znanstveniki. Fakultete so dobile specializirane znanstvene knjižnice, zahtevna strokovna literatura je postala laže dosegljiva. Razvoj znanosti je spodbudil razvoj strokovne terminologije in izdajanje večjega števila znanstvenih del v slovenskem jeziku. Kot najvišja narodna znanstvena in umetniška ustanova je bila leta 1938 ustanovljena Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Tako kot druge nove državne ustanove ni mogla nositi imena »slovenska«, ker je v državi uradno obstajal enoten, jugoslovanski narod. Kot državni ustanovi sta bili deležni financiranja iz jugoslovanskega državnega proračuna. Od starejših slovenskih kulturnih ustanov sta bili podržavljeni gledališči v Ljubljani in Mariboru preimenovani v Narodni gledališči.

Franc Ksaver Lukman, profesor Univerze v Ljubljani, leta 1928:

»Ni dvoma, da bi bila znanstvena literarna produkcija sama po sebi narasla, ko smo vstopili v narodno državo: s tem so nastale nove potrebe in odpadle marsikatere ovire iz prejšnjih časov. Prav tako gotovo pa je tudi, da ni bilo brez univerze mogoče gojiti znanosti v velikem stilu.«

Univerza v Ljubljani je dobila prostore v nekdanjem deželnem dvorcu Kranjske.

VIR

KAKŠNE PREDNOSTI PRINAŠA OBLIKOVANJE OSREDNJIH NACIONALNIH ZNANSTVENIH IN KULTURNIH USTANOV? KAJ JI PRINAŠA DEJSTVO, DA VELJA ZA DRŽAVNO USTANOVO? ■

Maksim Sedej *Predmestje*, 1933

Socialni realizem, umetniška smer tridesetih let, se je vračala k realizmu in pozornost namenjala bedi revnih slojev, ki sta jo spodbudila gospodarska kriza in neenakopravna delitev dobrin v kapitalizmu.

Druge kulturne ustanove, ki so jih dobili Slovenci v času med svetovnjima vojnama, so bile ustanovljene kot društva in so jih večinoma vzdrževali mecenari in lokalne oblasti. To velja za Narodno galerijo, ki je zbirala slovenska likovna dela, in muzeje, ki so skrbeli za ohranjanje kulturne dediščine. Veliko novost je prinesel začetek oddajanja Radia Ljubljana leta 1928. Kulturno ponudbo so dopolnjevala amaterska kulturna društva, ki so prebivalcem bolj oddaljenih krajev omogočala obiskovanje predstav lokalnih gledaliških skupin, pevskih ali instrumentalnih zborov, dodatno izobraževanje na tečajih ali izposojajo knjig v društveni knjižnici. S spodbujanjem zvez kulturnih društev so poskušale politične stranke širiti svoj idejni vpliv. Dobra plat tega je bila tekmovalnost, ki je izboljševala kulturno ponudbo manjših krajev. Tudi v tem je slovenski del odstopal od drugih delov države.

Ustanavljanja novih osrednjih kulturnih ustanov pa ni spremljala gradnja novih kulturnih hramov. Slovenske kulturne ustanove so dobile nove prostore v nekdanjih nemških kulturnih ustanovah (npr. Narodni gledališči v Ljubljani in Mariboru). Od novogradenj so bili Slovenci najbolj ponosni na Univerzitetno biblioteko (danes Narodna in univerzitetna knjižnica), ki je bila po načrtih Jožeta Plečnika končana v zadnjih letih medvojnega obdobja.

Nebotičnik v Ljubljani, dograjen leta 1933, se je ponašal z oznako najvišje zgradbe na Balkanu. Zgrajen je bil iz železobetona in je bil prva protipotresna gradnja na Slovenskem. Funkcionalistična arhitektura je poudarila namembnost zgradbe in prostorov, manj pozornosti je namenila zunanjemu okrasju pročelja.

Ključne besede:

univerza
kulturni razvoj
gospodarski preobrat proti jugu

Ključ do znanja

Kdaj so se pojavile prve zahteve po ustanovitvi univerze na Slovenskem? Zakaj niso bile uresničene?

Današnja stavba Narodne in univerzitetne knjižnice je bila zgrajena na podlagi načrtov arhitekta Jožeta Plečnika med letoma 1936 in 1941. Med drugo svetovno vojno je v stavbo leta 1944 strmoglavilo nemško letalo, ob požaru pa je bilo uničenih okoli 60.000 knjig.

Naslovnica *Ilustriranega Slovenca* pozdravlja ustanovitev slovenske znanstvene akademije in Narodne galerije ter se sklicuje na pretekle dosežke slovenske znanosti.

Ilustrirani Slovenec, 29. januar 1928, Narodna in univerzitetna knjižnica

Kako so Slovenci živeli v obdobju med obema vojnama?

Tudi jugoslovanska država je omogočila kulturni in znanstveni razvoj na Slovenskem

Po razpadu Avstro-Ogrske in ustanovitvi nove jugoslovanske tvorbe so imeli Slovenci velika pričakovanja glede svojega družbenega, političnega in tudi gospodarskega razvoja, a se niso v celoti uresničila. Na družbenem področju je napredek zavirala predvsem unitaristična politika beograjske vlade. Kljub temu da je bila slovenščina učni jezik na osnovnih, srednjih in tudi višjih šolah, se je vpliv srbsčine oziroma srbohrvaščine odražal v komunikaciji s centrom oblasti in osrednjimi državnimi institucijami. Dodatne težave je povzročala tudi uporaba dveh pisav: latinice in cirilice. V skladu z unitaristično politiko je država znotraj šolskega sistema oziroma učnih načrtov poudarjala in utrjevala enotnost države, poveljevala vladajočo dinastijo, v političnem kontekstu pa tudi nasprotovala levemu političnemu polu.

Ob uvajanju slovenščine v šole je bila najpomembnejša pridobitev Slovencev v Kraljevini SHS ustanovitev **Univerze v Ljubljani** leta 1919. S tem se je na slovensko ozemlje vrnilo mnogo znanstvenikov, ki so postavili temelje novih domačih znanstvenih institucij in spodbudili znanstveni razvoj. Ustanovili so nove in razširili obstoječe splošne knjižnice ter različna kulturna društva. Ljubljanska študijska knjižnica je prerasla v Državno študijsko knjižnico (1919, danes Narodna in univerzitetna knjižnica – NUK), ki je tako postala središče zbiranja slovenske, tedaj pa tudi jugoslovanske literature. Kot druga osrednja slovenska znanstvena institucija je bila leta 1938 ustanovljena še Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU).

Slovenski intelektualci in umetniki (npr. Tone Kralj, France Kralj, Veno Pilon, Avgust Černigoj, Maksim Sedej, Oton Župančič, Srečko Kosovel) so podobno kot v času Avstro-Ogrske tudi v obdobju med obema vojnama sledili svetovnim smernicam (konstruktivizem, ekspresionizem, socialni realizem idr.).

Srečko Kosovel: *Kons 4*

Vir 1

»[...] SHS menja vlado.
Dosti vlad je že menjala.
Francija. Španija. Maroko.
Frajtar terorizira.
Žandar terorizira.
Veliki ljudje živijo
po svoje duše zakonih.
Majhni po paragrafih. [...]«

Portret Srečka Kosovela
Avgust Černigoj, 1926. Zbirka
umetniških del Knjižnice Med-
vode

Raziskujem z viri

- O katerih političnih dogodkih govori Kosovel?
- Kako Kosovel omenjene dogodke doživlja?
- Kaj iz Kosovelovih besed sklepaš o politični stabilnosti v Kraljevini SHS? Posledica česa je bila?
- Kateri umetniški smeri oziroma slogu je pripadal Kosovel?
- Navedi še nekaj pomembnejših del slovenskih ustvarjalcev iz časa med obema vojnama. Kaj lahko na podlagi teh del sklepaš o času, v katerem so nastala?

Slika Toneta Kralja z naslovom *Rapallo* (1943) simbolizira najtežje obdobje primorskih Slovencev, ko je italijanska fašistična oblast želela izbrisati večnacionalni značaj Julijske pokrajine.

Pokrajinski muzej Koper, Kidričeva 19, Koper

Ida Kravanja (Ita Rina, Tamara Djordjević)

Aleksander Binder, 1928 ali 1929

1907–1979

slovenska filmska igralka, debitira v nemškem filmu *Kaj otroci prikrivajo staršem* (1926), nastopala v nemških in čeških filmih, ena najbolj znanih igralk v tridesetih letih 20. stoletja

Poleg kulture se je v okviru jugoslovanske države razvijalo tudi športno udejstvovanje Slovencev. Med simbole slovenskega športa v obdobju med obema vojnama lahko uvrstimo dosežke telovadca Leona Štuklja (1898–1999), ki je na olimpijskih igrah osvojil tri zlate, eno srebrno in dve bronasti medalji.

Zgrajena je bila tudi skakalnica v Planici, t. i. Bloudkova velikanka. Leta 1936 je na njej Sepp Bradl s skokom prek 100 metrov postavil nov mejnik v zimskih športih, saj je bila uvedena nova disciplina – smučarski poleti.

Leon Štukelj na tekmih v Beogradu 1930

Skok Franca Priboška v Planici, 1936, Narodna in univerzitetna knjižnica

Leta 1928 je v Ljubljani začela delovati prva radijska postaja na Slovenskem – Radio Ljubljana.

Leta 1931 je režiser Janko Ravnik posnel prvi slovenski celovečerni film *V kraljestvu Zlatoroga*. Ker je bila filmska industrija šele v povojjih, je bil film nemi in posnet v črno-beli tehniki.

Filmska ekipa na vrhu Triglavu leta 1931

Ljubljanski Nebočičnik arhitekta Vladimirja Šubica, zgrajen leta 1933, je bil takrat najvišja stavba v Kraljevini Jugoslaviji in prva protipotesna gradnja s skeletom iz železobetona.

Jože Šmuc, 1930–1933, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Po razpadu Avstro-Ogrske je vpeljala nove valute, dinarja, za Slovence pomenila velik šok, saj je menjava iz avstrijskih kron potekala v razmerju 4 : 1, tako da so z menjavo Slovenci izgubili precej premoženja. Na jugoslovanskem bankovcu za 1000 dinarjev, ki je bil v obtoku med letoma 1920 in 1928, je bil upodobljen sveti Jurij, zaradi česar se ga je prijelo ime "jur" (1920–1928).

Leta 1920 je v Ljubljani izbruhnila stavka, ki se je krvavo končala s streljanjem na Zaloški cesti. Decembra tega leta je vlada zaradi rudarskih stavk v Sloveniji ter Bosni in Hercegovini sprejela odlok, s katerim je prepovedala delovanje KPJ.

Naprej, 25. april 1925, Narodna in univerzitetna knjižnica

Karikatura iz leta 1923, ko je v rudniku Trbovlje izbruhnila stavka.

Zgodovinski arhiv Celje

Gospodarstvo se je obrnilo proti jugu

Razpad Avstro-Ogrske je slovensko gospodarstvo postavil pred velike izzive. Ob izgubi nekdanjega trga sta slovensko gospodarstvo prizadela še rapalska meja in izguba izhoda na morje, še zlasti pa Trsta kot pomembnega pristanišča. Medtem ko so slovenske dežele znotraj Avstro-Ogrske spadale med manj razvite dele, so bile v Kraljevini SHS/Jugoslaviji njen najrazvitejši del. K temu je pripomogla dobro razvita infrastruktura (železnice, elektrifikacija), ki jo je Avstro-Ogrska na Slovenskem gradila vse od srede 19. stoletja naprej. Tako je npr. pred drugo svetovno vojno slovensko prebivalstvo porabilo tretjino vse električne energije v državi.

V obdobju med obema vojnama, predvsem v tridesetih letih, je bilo modernizirano cestno omrežje in zgrajene prve daljše betonske ceste (kot prva povezava med Ljubljano in Jeprco). Z razvojem cest se je povečalo število registriranih avtomobilov. Gradili so tudi hidroelektrarne in povečali elektrifikacijo Dravske banovine. Med pomembne infrastrukturne projekte medvojnega obdobja lahko štejemo tudi izgradnjo mostu čez Muro (1922) in letališča v Mostah (1933), ki je bilo do izgradnje letališča Brnik (1963) osrednje slovensko letališče.

Po nastanku jugoslovanske države so se slovenska podjetja začela obratovati proti jugu. Na novem tržišču niso naletela na izrazito konkurenco zaradi pomanjkanja večjih industrijskih objektov. Slovenski industriji je velike možnosti za prodajo svojih izdelkov prinašalo tudi dejstvo, da je država uvajala visoke carine na blago iz tujine. Tako je gospodarski preobrat s severa proti jugu znatno pripomogel k razvoju domače industrije, trgovine in obrtništva. Predvsem v prvih letih obstoja Kraljevine SHS se je občutno povečalo število manjših gospodarskih obratov, ki pa so nato v tridesetih letih zaradi gospodarske krize naleteli na precejšnje težave, mnogi so tudi propadli.

Kljub relativno ugodnemu gospodarskemu razvoju je v prvih letih obstoja Kraljevine SHS v posameznih panogah gospodarstva naraščalo nezadovoljstvo slovenskega delavstva, kar je povzročilo tudi več stavk. Med večjimi je bila npr. stavka rudarjev, ki je leta 1923 izbruhnila v Trboveljski premogovni družbi. Stavkalo naj bi okoli 12.000 ljudi, saj so stavkajoče rudarje podpirale njihove družine, pridružili pa so se tudi rudarji iz Hrastnika in Zagorja. V želji po zatrtju delavskih stavk je država leta 1924 izdala t. i. malo obznano, s katero je razpustila vse delavske organizacije.

Razvijal se je tudi turizem, predvsem na območju zdravilišč in letovišč. V letih pred izbruhom druge svetovne vojne je v Sloveniji vsako leto počitnikovalo okoli 200.000 turistov, ki so ustvarili približno milijon noči-

tev. Večina turistov je bila domačih gostov, tujcev pa je bilo okoli 25 do 30 odstotkov.

Za razliko od razcveta industrije so se v obdobju jugoslovanske državne tvorbe nadaljevale težave slovenskega kmečkega prebivalstva. Na domače tržišče so z juga namreč prihajali cenejši kmetijski izdelki. Kmetje so se zadolževali in mnogi morali prodati svoje posesti. Če so se pred vojno kmetje pogosto izseljevali v tujino, so se v obdobju med obema vojnama selili v bližnja mesta, kjer so si v industrijskih objektih poiskali zaposlitev.

Sem na cilju?

- Predstavi kulturni razvoj Slovencev v obdobju med obema vojnama. Katero najvišjo znanstveno ustanovo smo Slovenci dobili v Kraljevini Jugoslaviji? Kako je to vplivalo na razvoj slovenske znanosti?
- Kakšne so bile prednosti in slabosti za razvoj slovenskega gospodarstva med obema vojnama?
- Kako se je na Slovenskem razvijala industrija? Kako infrastruktura?
- Predstavi glavne težave kmečkega prebivalstva.
- Ovrednoti pomen medvojnega obdobja za slovensko znanost, kulturo, umetnost, šport in gospodarstvo. Katero področje je bilo po tvoji oceni deležno največjih sprememb?
- Primerjaj stanje na področju kulture in gospodarstva v Jugoslaviji in v zahodni Evropi oziroma severni Ameriki.

Želim in zmorem več

- Leta 1921 je bilo ustanovljeno podjetje Vulkan (kasneje Sava Kranj). Med ustanovitelji sta bila brata Franc in Peter Šumi. Razišči, s čim se je Peter Šumi poleg podjetništva še ukvarjal. S čim vse se je ukvarjalo podjetje Vulkan? S čim se danes ukvarja podjetje Sava Kranj?
- Med premožnejše slovenske industrialce medvojnih let sta sodila tudi zakonca Hribar, ki sta imela v lasti grad Strmol. Razišči njuno življenjsko zgodbo. Pri tem si lahko pomagaš tudi z romanom Draga Jančarja *To noč sem jo videl*.
- V romanu *Kaplan Martin Čedermac* France Bevk opisuje odnos italijanskih oblasti do Slovencev. Kakšen je njegov odnos do italijanizacije in kako se to kaže v romanu? Kako so k ohranjanju slovenske narodne zavesti pripomogli duhovniki? Razišči, kakšno vlogo je pri tem imelo društvo Zbor svečnikov sv. Pavla.
- Preberi katero izmed del, ki pripovedujejo o požigu Narodnega doma, npr. *Kres v pristanu* ali *Trg Oberdan* Borisa Pahorja, roman *Črni obroč* Marija Čuka ali strip *Črni plamen: Požig Narodnega doma v Trstu* Ivana in Zorana Smiljanića. Nato razišči, kakšna je bila usoda Narodnega doma v Trstu od njegovega požiga do danes. Kaj se je z domom zgodilo leta 2020? Pomagaš si lahko s spletno stranjo Narodnega doma.

Oton Župančič na Bledu v družbi teologa, umetnostnega zgodovinarja in diplomata Izidorja Cankarja (bratranec Ivana Cankarja) ter njegove soproge Niče. Bled je v obdobju med obema vojnama veljal za mondeno letovišče, v katerega so ob domačih gostih prihajali turisti iz Avstrije, Nemčije, Francije, Madžarske, Češke in Velike Britanije. Kralj Aleksander je imel na Bledu vilo. Tam se je rodil tudi Andrej Karadordevič, tretji Aleksandrov sin.

1928, Narodna in univerzitetna knjižnica

Tovarna Kolinska okoli leta 1925. Kljub mnogim izzivom in težavam so v obdobju med obema vojnama mnoga slovenska podjetja doživljala naglo rast.

Osebni arhiv Igorja Vodnika

Zaradi posledic gospodarske krize in težav podeželja so številni Slovenci obubožali. V večjih slovenskih mestih so obstajali predeli, kjer je v skromnih barakah živel najrevnejši sloj prebivalstva. Zgornja fotografija je bila posneta leta 1937 v t. i. ljubljanski Sibiriji (južni del Ljubljane ob današnji obvoznici). Prebivalka je dala svojo domačijo naložiti na voz, da se bo z njo vred preselila.

Teden v slikah 11 (1937), str. 4, Narodna in univerzitetna knjižnica

vendar je SLS to izrabila za prevzem vseh oblastnih funkcij (oblastno hegemonijo).

Politično avtonomijo naj bi Slovenija dosegla z uvedbo svojega parlamenta, česar pa nikoli ni storila. »Mi hočemo, da se vse stvari, za katere v Belgradu nimajo razumevanja tako kakor mi, šolstvo, gospodarstvo, kmetijstvo, zdravje, da se vse te stvari obravnavajo v našem deželnem zboru, ki naj sam o tem sklepa,« je leta 1928 dejal dr. Anton Korošec. Tega cilja SLS nikoli ni dosegla, čeprav je beograjska oblast zaradi sodelovanja SLS v vladi Slovincem na področju avtonomije občasno dovoljevala več kot Hrvatom in drugim nesrb-skim narodom.

Višek slovenskega »fragmentarnega« parlamentarizma v obdobju med svetovnima vojnoma je bila izvolitev ljubljanske in mariborske oblastne skupščine leta 1927 (absolutno večino v obeh je imela SLS). S tem se je po dolgih odlašanjih začelo uresničevati ustavno določilo o oblastnih samoupravah. Slovenski oblastni samoupravi sta uspešneje kot druge oblasti urejali nekatera pomembnejša

Poslanci prve oblastne ljubljanske skupščine in poslanci prve mariborske oblastne skupščine na dan njenega prvega zasedanja

vprašanja na področju financ, zdravstva, gospodarstva, kulture in prosvete ter izvajali tudi zakonodajne naloge. Z nacionalnega stališča sta bili tudi uspešnejši kot nekdanji nacionalno mešani ali prevladujoče nemški (štajerski deželni zbor s sedežem v Gradcu) deželni zbori v Avstro-Ogrski. Oblastni skupščini sta posnemali osrednji parlament (imeli sta odbore za razna področja, inštitut poslanskih interpelacij in predlogov, poslanske klube, poslanci pa kljub prizadevanjem niso uspeli dobiti poslanske imunitete). Nekateri so si tudi prizadevali, da bi se skupaj sestajali v Celju in tako oblikovali neke vrste neformalno »skupščino Slovenije«, vendar slovenski politiki v izzivanju beograjskih oblasti niso upali iti tako daleč.

Z diktaturo so bile samoupravne oblasti ukinjene in uvedene banovine. Bane je imenovala vlada in potrdil kralj. Banovine so smele imeti banski svet, ki ga je imenoval notranji minister in je bil izključno posvetovalni organ. V začetku tridesetih let je bil banski svet sestavljen iz privržencev režima, torej liberalcev, in je ostro obsojal prizadevanja SLS za uvedbo avtonomije (t. i. punktacije). Ravnanje liberalcev je leta 1932 javno obsodil Josip Vidmar v knjigi Kulturni problemi slovenstva, kjer je narodu pripisal predvsem kulturno poslanstvo in ugotovil, da taka usmeritev sili liberalno javnost, da se v obrambi slovenstva nasloni na nasprotno katoliško stranko.

V drugi polovici tridesetih let je znova prevladala SLS (jugoslovanski notranji minister je bil dr. Anton Korošec, funkcijo bana pa je prevzel dr. Marko Natlačen). Banski svet je februarja 1940 sprejel resolucijo o banovini Sloveniji, tudi sicer so bili izdelani načrti zanjo, vendar zaradi vojnih razmer v Evropi SLS tega ni hotela tako odločno zahtevati kot Hrvaška, ki je svojo banovino dobila leta 1939 s sporazumom Cvetković-Maček.

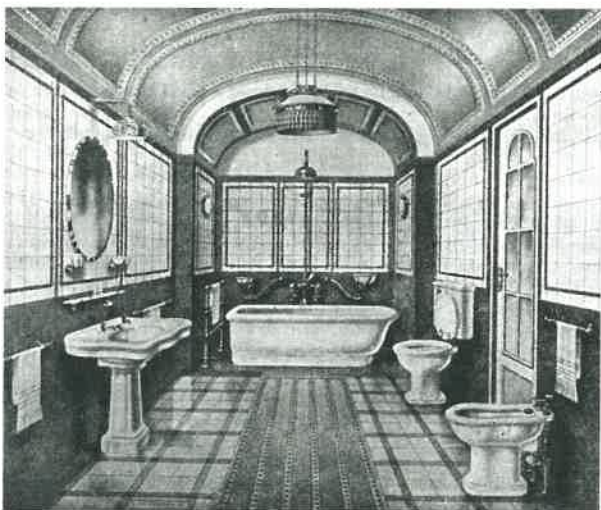
Slovensko gospodarstvo

Slovensko gospodarstvo je v okviru donavske monarhije veljalo za »vzdrževano«, to je pasivno. V jugoslovanski državi se je slika obrnila. Slovenija je v novem državnem okviru naenkrat postala

industrijsko najbolj razvit del kraljevine (leta 1910 je slovenski bruto proizvod na prebivalca znašal 220 dolarjev, na ozemlju bodoče Jugoslavije pa med 70 in 80 dolarji), čeprav je izguba ozemelj, zlasti izhoda na morje in pristanišča Trst, slovensko gospodarstvo zelo prizadela.

Ljubljana se je v primerjavi z nekaterimi drugimi slovenskimi mesti, Mariborom, Celjem, Kranjem, najmanj industrializirala. Obrati so bili majhni, zaposlovali so največ po nekaj deset ljudi, večje tovarne so bile le Tobačna tovarna, Saturnus, Strojne tovarne in livarne ter Združene opekarne s po nekaj sto zaposlenimi. Nekaj večjih tovarn je nastalo v kovinski, tekstilni in živilski panogi, med manjšimi pa so bile najmodernejsše tiste, ki so izdelovale elektrotehnične izdelke in motorna vozila. V živilski industriji sta bili zlasti močni ljubljanska Kolinska in pivovarna Union, ki sta proizvajali za širši trg. Ob nastanku jugoslovanske države je bilo v Sloveniji 275 tovarn, do druge svetovne vojne pa že 523 (vsako leto je v povprečju nastalo približno 15 novih). Največ tovarn je bilo ustanovljenih v dvajsetih letih, kar 161.

Iz reklame za kopalnico
Slovenski meščanski sloj je bil v času Avstro-Ogrske šibak. Med svetovnimi vojnami se je sicer postopoma kreplil z uspešnimi podjetniki, ki so večinoma izšli iz podeželskega okolja, vendar je bilo dvajset let premalo, gospodarske razmere pa preslabe, da bi se meščanska – tudi stanovanjska kultura – lahko bolj razvila.

V začetnem obdobju združitve je bila slovenska gospodarska politika dokaj avtonomna in je omogočila sorazmerno miren prehod v nove državne okvire. Značilnostim povojnega obdobja (inflaciji, pomanjkanju hrane in surovin, finančnim težavam zaradi menjave valut, črnohorzijanstvu ipd.) se sicer ni mogla izogniti, ker pa je razpad avstro-ogrske monarhije potekal sorazmerno urejeno, so se med novonastalimi državami ohranili najnujnejši gospodarski stiki in se – sprva predvsem na podlagi kompenzacij – nadaljevali tudi v povojnih letih.

Jugoslovanska vlada je podržavila prometna sredstva (železnice, pošto, telegraf, telefon), načrtovana nacionalizacija tujega premoženja na drugih področjih pa je potekala počasi, s kompromisi, pogosto v odvisnosti od jugoslovanske politike in zunanjih pritiskov. Namen nacionalizacije je bil, da bi večinski delež lastništva prešel v roke domačih kapitalistov. Za kaj takega pa ni bilo dovolj kapitala, marsikje so tudi lastniki naknadno prevzeli jugoslovansko državljanstvo ali pa lastništvo fiktivno prepisali. Poseben položaj sta imela francoski in britanski kapital, saj je obema državama Srbija (ne samo finančno) veliko dolgovala zaradi pomoči med vojno.

Težave v kmetijstvu

Agrarna reforma se je, tako kot poyvod po državi, izvajala nedosledno in počasi. Zaradi kmetijske razdrobljenosti in prenaseljenosti Slovenije je v sklop agrarne reforme prišlo le približno 12 odstotkov obdelovalne zemlje (200 tisoč ha), dejansko pa so je razlastili manj kot 4 odstotke. Podobno je bilo z gozdovi: pod agrarno reformo je prišlo 15 odstotkov gozdov, razdelili pa so jih 5 odstotkov. Reforma ni imela posebnih gospodarskih učinkov, v glavnem je šlo za socialne motive. Položaj kmeta so skušali izboljšati z uvajanjem umetnih gnojil, ustanavljanjem oseenjevalnic, spodbujanjem mehanizacije, deloma pa tudi s strokovnim šolanjem kmečkih otrok.

Položaj kmetijstva v Sloveniji je bil nekoliko boljši v dvajsetih letih, zelo slab pa v tridesetih. Takrat je celo razpadla kreditno-zadružna mreža,

saj je bilo zadolženih 40 odstotkov vseh kmetov, vlada pa je v letih 1932–37 morala uvesti moratorij na kmečke dolgove (kmetje so dolgove odplačevali še med vojno okupacijskim oblastem, po vojni pa so jim jih v celoti ali deloma črtali). Nekoliko so se razmere znova izboljšale med splošno gospodarsko rastjo, ki sta jo spodbudila oboroževalna tekma in gospodarsko povezovanje Jugoslavije z Nemčijo in Italijo.

Po prvi svetovni vojni je imela Slovenija 66 odstotkov agrarnega prebivalstva, leta 1940 pa le še 55 odstotkov. Majhne kmetije, ki so prevladovala v Sloveniji, namreč niso omogočale modernizacije, zato je kmečko prebivalstvo zaslužek skušalo iskati v industrijskih središčih, deloma pa se je izselilo v tujino.

Skupina slovenskih izseljencev pred odhodom v Ameriko leta 1930

Industrija

Slovenska industrija se je razvijala uspešneje kot kmetijstvo in je obsegala četrtnino vse jugoslovanske proizvodnje. Slovenija se je pospešeno elektrificirala (z 20 milijonov kilovatnih ur po prvi vojni na 300 milijonov leta 1938). Po prvi svetovni vojni je zaposlovala kakih 30 tisoč delavcev. Do sredine tridesetih let je dobilo delo še 100 tisoč delavcev. Razvijali so se železarstvo, papirna, tekstilna, kemična, strojna, lesna, tobačna in živilska industrija, gradili pa so tudi infrastrukturne objekte, zlasti ceste.

Reklama za laško pivo

Parna žaga tvrdke Vinko Jan mlajši, Gorje pri Bledu

Posamezne panoge so večkrat zašle v hudo krizo (lesna industrija npr. leta 1936 zaradi mednarodnih sankcij proti Italiji, ki je napadla Etiopijo). Slovenska industrija se je sčasoma soočila tudi s povečano konkurenco znotraj države, saj je hitrejša industrializacija – deloma zaradi načrtna kreditne politike, deloma zaradi višjih davkov, ki jih je morala plačevati Slovenija – zajela tudi druge predele Jugoslavije (Trboveljsko premogokopno družbo so tako npr. začeli izrivati cenejši državni rudniki v Bosni).

Najhujša kriza je slovensko industrijo zajela v začetku tridesetih let, ko so se vrstili stečajni podjetji. V letih 1930–33 je delo izgubilo 27 tisoč delavcev, veliko pa jih je delalo s skrajšanim delovnim časom. Nenehno je rasla le tekstilna industrija, ki je zaposlovala večinoma ženske. Po prvi svetovni vojni je bil delež žensk med zaposlenimi v industriji manjši od četrtnine, v kriznih letih pa že skoraj 40 odstotkov. Slovenska industrija je bila večinoma usmerjena na domači in jugoslovanski trg, izvažala je malo.

Struktura finančnega kapitala

Po vojni so največ domačega kapitala imele zadruge, vendar zamisel o njegovi koncentraciji v domačih rokah zaradi različnih strankarskih interesov ni bila uresničena. Najmočnejši finančni ustanovi sta postali Kreditni zavod za trgovino in industrijo v Ljubljani ter Zadrúžna gospodarska banka. Zlasti v velikih podjetjih (Kranjska industrijska družba, Trboveljska premogokopna družba, Westen v Celju, Jugočeška v Kranju) je prevladoval tuji kapital (francoski, nemški oz. avstrijski, češki, ponekod tudi britanski).

Od leta 1924 je imela Ljubljana borzo za blago in vrednote. Nova manjša podjetja so nastajala večinoma kot družbe z omejeno zavezo (danes: z omejeno odgovornostjo). Večja podjetja so nastajala kot delniške družbe, v njih so bile pogosto udeležene banke, bodisi z deleži v glavnici bodisi s posojili za investicije in obratna sredstva.

Položaj delavcev

Delavska zakonodaja, sprejeta po vojni (Zakon o zaščiti delavcev), je omogočila ustanovitev borze dela in delavske zbornice, ki je skrbela predvsem za socialno zaščito. V okviru delavskih podpornih društev so delavci sami organizirali samopomoč, pomagati so jim skušali tudi razvejeni in sorazmerno močni sindikati.

Weinbergerjeva tkalnica »Metka« v Celju, ustanovljena leta 1929

Izobrazbena in socialna struktura delavcev je bila zelo raznovrstna in temu ustrezni so bili tudi njihovi dohodki. Kvalificirani delavci v državnih službah ter v strojni in metalurški industriji so pred krizo zaslužili solidno, vendar so v večini panog prevladovali nekvalificirani oz. priučeni delavci, ki pa so bili slabo plačani. Največ so zaslužili v grafični in papirni industriji, najmanj pa v gradbeni, lesni in tekstilni.

Na splošno je bil položaj industrijskih delavcev boljši od položaja priložnostnih delavcev na podeželju, mezde v industrijskih središčih pa višje kot na podeželju. Brezposelnost med krizo je država skušala omiliti z javnimi deli in s finančnimi podporami (ki so bile nizke in kratkotrajne, izplačevale so jih borze dela). Življenjska raven delavcev

Turistični vodnik Dravske banovine, ki ga je 1931 izdala Zveza za tujski promet. Leta 1939 so našli približno 210 000 turistov in več kot 1 700 000 prenočitev (25 % tujih).

in prebivalstva nasploh se je v letih krize zelo znižala (najnižja je bila leta 1934), dohodek več kot polovice ljudi ni zadoščal niti za pokritje eksistenčnega minimuma.

Kratkotrajnemu izboljšanju v drugi polovici tridesetih let je zaradi začetka druge svetovne vojne in ponovnega vala recesije sledilo novo poslabšanje, tako da so jeseni 1940 (tudi zaradi izvoza hrane v Nemčijo) začeli racionirati živila, v začetku leta 1941 pa uvedli nakaznice za kruh in moko.

Delavci so živeli skromno. Privoščiti si niso mogli zlasti mleka in mlečnih izdelkov ter mesa; osnovna živila so pogosto kupovali na kredo, zelenjavo so skušali pridelati doma ali pa so jo dobili od sorodnikov s podeželja za pomoč pri delu. Najpogosteje so jedli kruh, žgance, koruzni močnik, fižol, zelje in repo, le za praznike je bil jedilnik boljši.

Baraka v primestnem delavskem naselju Sibirija v Ljubljani

Barake v delavskih naseljih, na primer Sibirija, Galjevica, Gramozna jama v Ljubljani ali Danjkovo naselje v Mariboru, so bile prenaseljene, v njih je bilo za tretjino manj postelj kot stanovalcev, večina prostorov pa neogrevanih, ker si stanovalci niso mogli privoščiti peči. Barake so bile zasilno pregrajene v številne majhne prostore, pogosto kar s cunjami, v njih je živelo po več deset družin. Higienske razmere so bile nevdržne, stranišč in vodovoda večinoma ni bilo, še skupne pipe so bile bolj redke (po pet do osem na eno naselje). Električno so imela le redka naselja (v Ljubljani le Grad in Galjevica), pa še tam je bilo nanjo priključenih malo stanovanj. Tisti, običajno brezposelni, ki niso mogli plačevati stanarin, so se naselili celo pod mostovi ali v gramoznih jamah.

Letovanje delavskih otrok v Mostecu pri Ljubljani, ki ga je leta 1930 organizirala Zveza delavskih žena in deklet.

Huttererjeva kolonija na Pobrežju v Mariboru
Boljša delavska stanovanja so imela klet, kuhinjo in eno ali dve sobi, majhen vrt in drvarnico. Najvišji delavski standard so bile enonadstropne vrstne hišice. Nekateri tovarnarji, npr. mariborski Ivan Hutter, so skrbeli za delavski standard in so s posojili ter na druge načine pomagali delavcem pri reševanju stanovanjskih težav. Delavci so si s pomočjo svojih stanovanjskih združenj pomagali tudi sami. Večina delavcev je stanovala v najemniških stanovanjih v predmestjih. Stanovanja so zlasti težko dobile družine z otroki.

Blago za oblačila so delavci kupovali, če se je le dalo, na obroke, le redko konfekcijsko obleko. Oblačila so zamenjevali le, ko so dotrajala. Poznali so delovno in nedeljsko obleko. Še posebej skromna, doma sešita, so bila vsakdanja oblačila otrok, starši so komajda premgli le za en par čevljev, pa še ti so bili več številkk preveliki. Večinoma so otroci hodili bos. Boljša je bila nedeljska obleka, običajno »mornarski kroj« ali pa posnetek obleke odraslih. Družinski proračun je bil odvisen od

gospodarskih razmer in razmer v družini (brezposelnost, bolezn, alkoholizem). Dopolnjevali so ga z občasnimi deli (ženske s pranjem in likanjem, moški z drugimi fizičnimi opravili, otroci z nabiranjem gozdnih sadežev).

Na delo so običajno hodili peš, tudi dve uri daleč, le redki so imeli kolesa, prostega časa je bilo malo. Moški so ga večinoma preživljali po gostilnah, razvita pa so bila tudi delavska društva, ki so imela razne odseke: dramske, športne, glasbene. Ob nedeljah so hodili na krajše izlete ali na veselice.

Šolstvo, kultura, znanost

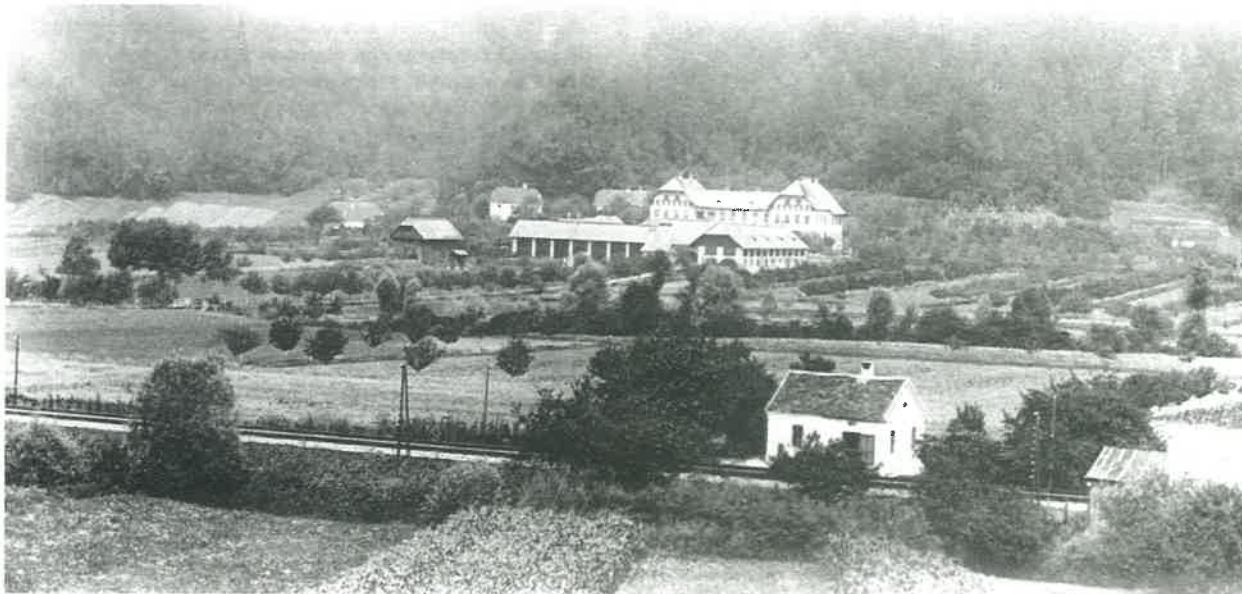
Ozemeljska omejenost in občutek majhnosti (jugoslovanski del Slovenije je bilo, kot je zapisal Fran Albreht, ob lepem razgledu mogoče pregledati že s prostim očesom z Ljubljanskega gradu ali z Rožnika) sta vplivala tudi na siceršnjo slovensko razgledanost. Tisto, kar lahko opazimo v času med svetovnjima vojnama, je kulturna in izobrazbena preusmeritev, ki je bila posledica stoletnega strahu pred prevladujočim nemškimi vplivom. Učenje nemščine so opuščali, uveljavljala se je zlasti francoščina. Francoski vpliv je (tudi zaradi tradicionalnega srbsko-francoskega oz. jugoslovansko-francoskega

Narodna in univerzitetna knjižnica

zavezništva) postajal vse močnejši zlasti v filozofiji, literaturi in kulturi sploh. Močan je bil tudi slovanski vpliv, zlasti češki. Slovenski ustvarjalci so na glasbenem, literarnem, likovnem in drugih področjih v glavnem sledili modernim evropskim tokovom.

Arhitektura je v enem delu sledila klasični smeri, ki jo je razvijal Jože Plečnik. Plečnik je zlasti upošteval izraznost zunanjsčine in iskal harmonijo

Kmetijska šola v Sv. Juriju (današnji Šentjur) pri Celju

stavbe z okoljem (NUK, tržnica, pokopališče na Žalah). Ob secesijskem slogu (secesijski dekorativizem) je slovenska arhitektura upoštevala tudi ekspresionizem in ljudsko motiviko (Ivan Vurnik: Sokolski dom na Taboru, Zadružna gospodarska banka). Kot nov stil se je uveljavil funkcionalizem. V funkcionalističnem stilu je Vladimir Šubic projektiral vrsto stavb, med drugim znani ljubljanski Nebotičnik.

Za kulturne razmere v Kraljevini Jugoslaviji je bil na eni strani značilen oster kulturni boj med obema najštevilnejšima narodoma Srbi in Hrvati, zlasti za jezik in pisavo (napisi na javnih ustanovah v cirilici, npr. na železniških postajah, so se po vsej Jugoslaviji, tudi v Sloveniji, ohranili še tja do šestdesetih let), na drugi strani pa nizka kulturna raven, saj je bil velik del jugoslovanskega prebivalstva nepismen. Politika ustvarjanja enega jugoslovanskega naroda ni uspela. Slovenci so si izborili neke vrste neformalno kulturno avtonomijo, ki se je odražala v slovenskem šolstvu (okrog 860 ljudskih in 85 meščanskih in strokovnih šol), ustanovitvi univerze (1919) in vrsti drugih izobraževalnih in kulturnih ustanov: Narodne galerije (1918), Ljubljanske filharmonije, glasbenega konservatorija, več muzejev, Narodne in univerzitetne knjižnice (začetek gradnje 1935, odprtje 1941), Akademije znanosti in umetnosti (1938), radia (1928). Slovenija je v času med svetovnima vojnoma imela 54 kinematografov (prvič so zvočni film predvajali leta 1924), dve poklicni gledališči v Ljubljani in Mariboru, več amaterskih gledališč, okrog 2200 knjižnic in okrog 8200 raznih društev.

Ljubljanska univerza v dvajsetih letih

Ena največjih pridobitev je bila nedvomno univerza, ki je v času Avstro-Ogrske Slovenci niso uspeli doseči. V Kraljevini SHS oz. Kraljevini Jugoslaviji so v skladu z načelom o »treh plemenih enega naroda« med svetovnima vojnoma delovale tri univerze: v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. Mnogim (tudi nekaterim slovenskim) politikom se je to zdelo preveč, hoteli so eno univerzo s fakultetami po vseh treh mestih, kar bi utrjevalo jugoslovanstvo. Druga različica je bila, da bi se profesorji vseh treh univerz stalno izmenjevali. Slovenska univerza je bila kot najmlajša v najšibkejšem položaju in ni imela celotnega univerzitetnega študija. Medicinska fakulteta je bila ves čas nepopolna (sprva je imela samo štiri semestre), zato je večina študentov nadaljevala študij v Zagrebu, med drugo svetovno vojno pa v Padovi.

Najpomembnejša pobudnika za ustanovitev slovenske univerze sta bila dolgoletni ljubljanski župan Ivan Hribar in univerzitetni profesor evropskega slovesa dr. Mihajlo Rostohar. Univerza, ustanovljena leta 1919, se je sprva imenovala Univerza kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani in je imela pet fakultet: filozofsko, pravno, teološko, tehniško in (nepopolno) medicinsko fakulteto. Študentov je bilo sprva nekaj nad tisoč, do druge svetovne vojne se je njihovo število podvojilo. Politična polarizacija v tridesetih letih se je močno kazala tudi na univerzi. Obstoj univerze je bil ogrožen leta 1929 ob uvedbi diktature, ko jo je ministrstvo v Beogradu hotelo ukiniti. To je tedanji rektor dr. Milan Vidmar preprečil tako, da je kralja Aleksandra prosil za protektorat nad proslavo 10-letnice univerze, ta se je nato preimenovala v Univerzo kralja Aleksandra (Universitas Labacensis Alexandrina).

Mediji med svetovnima vojnoma

Glavni mediji med svetovnima vojnoma so bili še vedno časopisi, ki so bili večinoma strankarsko razdeljeni. Najpomembnejši dnevnik v katoliškem taboru je bil Slovenec (1873–1945), izhajala sta še štirinajstdnevnik Domoljub (1888–1944) in mesečnik Bogoljub (1903–44). Vodilna literarnoumetniška

revija je bila Dom in svet (1888-1944), konec tridesetih let tudi Kocbekovo Dejanje. V liberalnem taboru je izhajal najprej dnevnik Slovenski narod (1868-1943), nasledilo ga je Jutro. V delavskem (socialdemokratskem in komunističnem taboru) je izhajalo več časopisov, socialisti so izdajali Naprej, Rdeči prapor (ta je nato postal komunistični list) in Delavsko politiko. Komunistični listi so izhajali neredno, najpomembnejša sta bila najprej Delo in nato Ljudska pravica. Od revij na leevici je bila odmevna Sodobnost, komunisti so izdajali Književnost.

srnek stare doba

Na prvi svetovni vojni... (introductory text for the 'Old Days' section)

Francoski je zavzel Madrid

Srditi boji v notranjosti mesta

Mnogo poslopj so komunisti pogrnali v zrak

Madrid, 7. novembra. V Madriščini... (start of the article)

Komunisti razvneli glasno postopilo

Madrid, 7. novembra. V Madriščini... (continuation of the article)

Kronos bojuje po mestu

Madrid, 7. novembra. V Madriščini... (continuation of the article)

Če bi bil svet Madrid

Madrid, 7. novembra. V Madriščini... (continuation of the article)

Nemške sanje o Španiji

Pariz, 7. novembra. V Madriščini... (continuation of the article)

Marijina Čelja - upadli

Madrid, 7. novembra. V Madriščini... (continuation of the article)

Komunisti o Romanji

Madrid, 7. novembra. V Madriščini... (continuation of the article)

oddelek Narodnega vijeća v Zagrebu informacije v pisni obliki (kot Radio Grič) posredoval raznim uporabnikom. Radio je bil tako v resnici nekakšna tiskovna agencija.

Prva prava radijska postaja v Kraljevini SHS je bil Radio Zagreb, ki je začel delovati maja 1926.

Sledil mu je Radio Ljubljana, ki se je prvič neposredno oglašil 1. septembra 1928 s prenosom odprtja ljubljanskega velesajma, še isti dan pa sta na njem spregovorila dva tedaj najbolj cenjena slovenska ustvarjalca: Oton Župančič in Fran Saleški Finžgar. Največ zaslug za začetni razvoj radia v Sloveniji je imel inženir Marij Osana, ki je kot zvočno znamenje uporabil oglašanje kukavice.

Ta je spremljala vse poznejše generacije poslušalcev in je zaščitni znak radia tudi danes.

Srbi so medvojno amatersko tradicijo nadaljevali z Radiom Beograd, ki pa je začel oddajati šele marca leta 1929.

Od tujih radijev je bil prvi v Pittsburghu v ZDA leta 1920, angleški BBC pa je začel redno oddajati novembra 1922. Število poslušalcev se je v Sloveniji od nekaj sto na začetku dvignilo na skoraj dvajset tisoč ob koncu tridesetih let (v vsej Jugoslaviji jih je bilo približno petdeset tisoč).

Radio v Sloveniji (še manj v Jugoslaviji) tudi zaradi majhnega števila poslušalcev ni imel take

podobe in se razvil drugače kot v Evropi. V Sloveniji so se radijske postaje razvijale v skladu s potrebami lokalne populacije, kar je bilo odvisno od razporeditve prebivalstva in infrastrukture. V mestih s številnimi poslušalci so se razvijale profesionalne radijske postaje, v manjših mestih pa so prevladovali amaterski krogi. Radijske postaje so služile predvsem za lokalno komunikacijo in prenos novice, kar je bilo pomembno v obdobju, ko je bila infrastruktura za daljši prenos slaba.

Prva prava radijska postaja v Kraljevini SHS je bil Radio Zagreb, ki je začel delovati maja 1926.

Sledil mu je Radio Ljubljana, ki se je prvič neposredno oglašil 1. septembra 1928 s prenosom odprtja ljubljanskega velesajma, še isti dan pa sta na njem spregovorila dva tedaj najbolj cenjena slovenska ustvarjalca: Oton Župančič in Fran Saleški Finžgar. Največ zaslug za začetni razvoj radia v Sloveniji je imel inženir Marij Osana, ki je kot zvočno znamenje uporabil oglašanje kukavice.

Ta je spremljala vse poznejše generacije poslušalcev in je zaščitni znak radia tudi danes.

Srbi so medvojno amatersko tradicijo nadaljevali z Radiom Beograd, ki pa je začel oddajati šele marca leta 1929.

Od tujih radijev je bil prvi v Pittsburghu v ZDA leta 1920, angleški BBC pa je začel redno oddajati novembra 1922. Število poslušalcev se je v Sloveniji od nekaj sto na začetku dvignilo na skoraj dvajset tisoč ob koncu tridesetih let (v vsej Jugoslaviji jih je bilo približno petdeset tisoč).

Radio v Sloveniji (še manj v Jugoslaviji) tudi zaradi majhnega števila poslušalcev ni imel take

Studio ljubljanskega radia v dvajsetih letih na Bleiweisovi (danes Prešernovi) cesti v Ljubljani »Pomen tega dejstva je nedogleden. Brez dvoma ga bo zabeležila zgodovina kot dogodek izredne važnosti. Naša mila slovenska govornica se bo jela glasiti širom ozračja daleč po svetu in bo stopila kot enakovredna družica v kolo drugih narodov. Veljava naše besede bo zrasla, ko se bo čula tudi ona v svetovnem koncertu in pričala o našem obstoju in napredku ...« (govor prof. dr. Lovra Sušnika ob odprtju Radia Ljubljana septembra 1928).

Naslovna stran časopisa Slovenec

Novi medij, ki se je pojavil med svetovnimi vojnama, je bil radio. V Jugoslaviji sta že med vojno delovali dve radijski postaji: ena v Zagrebu in druga v Beogradu. V resnici ni šlo za pravi radio, ampak v Zagrebu za radijsko postajo, preneseno z vojne ladje, ki je lahko sprejemala informacije. Ob koncu Avstro-Ogrske je bila pomemben vir informacij. V času Države SHS pa je novinarski

politične in propagandne funkcije kot v Nemčiji, Veliki Britaniji ali v ZDA (povod za drugo svetovno vojno je bil celo inscenirani napad na radijsko postajo Gleiwitz-Gliwice 31. 8. 1939, ki so ga izvedli Nemci in ga pripisali Poljakom). V Sloveniji je radio imel predvsem kulturno in izobraževalno funkcijo. Igralci, pevci in glasbeniki so bili sprva nanj jezni, češ da jim odjeda kruh in uničuje kulturo in umetnost, potem pa so se nanj navadili, začeli nastopati na njem in z njim tudi dobro služiti. Kljub temu je za radio veljala stroga cenzura, celotni program je bilo treba vnaprej predložiti v odobritev ministrstvu za notranje zadeve. Volilne rezultate so po radiu sporočili prvič leta 1931.

Med vojno je radio nekaj časa oddajal dvojezično: slovensko-italijansko. Novembra 1941 je začela delovati ilegalna partizanska radijska postaja Kričič. Nekaj mesecev za tem pa so italijanske okupacijske oblasti organizirale »protipostajo« Radio poštenih Slovencev, ki ni doživela uspeha, zato so aprila 1942 izdale odredbo o odvzemu radijskih aparatov. Radio Kričič je dve leti pozneje (1944) nadomestil Radio Osvobodilna fronta, ki je deloval na osvobojenem ozemlju v Beli krajini, ob koncu vojne pa iz Gorskega kotarja. Nemci so po okupaciji Ljubljane prevzeli italijansko radijsko postajo in jo programsko vključili pod upravo dunajskega radia Rawag, oddajnik v Kranju pa neposredno v nemško radijsko mrežo. Dovoljenja za radijske aparate je izdajala policija pokrajinske uprave generala Leona Rupnika. Radio je enako kot pod Italijani oddajal vojaška sporočila, italijansko glasbo pa je zamenjala nemška. Ob koncu vojne Nemci niso uspeli uničiti ljubljanske postaje, zato je Radio Ljubljana začel delovati takoj po vojni. Osvoboditelje je 9. maja 1945 pozdravil pesnik Oton Zupančič, ki so ga na radio pripeljali kar iz bolniške postelje. Dva dni pozneje je začel delovati tudi Radio Maribor.

Televizije, ki je prva začela oddajati v Nemčiji leta 1936 (prenos olimpijskih iger leta 1936, v oddaji je nastopil kot gost tudi Adolf Hitler) na Slovenskem ni bilo, čeprav je baron Anton Codelli izdelal televizijski oddajnik, ki pa, tako kot še nekaj podobnih patentov po svetu, ni prišel v množično proizvodnjo.

Film

V Sloveniji sega filmska tradicija od začetnih filmskih gibljivih slik Ljutomerškega advokata Karola Grossmana leta 1905 in 1906 (Odhod od maše v Ljutomeru, Sejem v Ljutomeru, Na domačem vrtu). Snemanje dokumentarnih filmov med svetovnjima vojnama je bilo omejeno na amatersko delovanje filmskih navdušencev, ki so izšli iz vrst fotografov. Najpomembnejša med njimi sta bila Božidar Jakac in Metod Badjura (avtor prvega celovečernega film Triglavske strmine iz leta 1931). Marjan Foerster je bil prvi filmsko izobražen ustvarjalec, ki se je izobraževal in snemal tudi v tujini. Inovativnost pri domačem tehničnem razvoju je pokazal Rudi Omota z izdelavo aparature za optično snemanje zvoka. Iz časov kraljevine Jugoslavije je ohranjen film »Prihod na prestol in kronanje kralja Petra I.«, ki ga je angleški snemalec posnel leta 1905, v Ljubljani pa so že pred tem, leta 1899 posneli film Razgled Ljubljane, vendar se ni ohranil.

Ita Rina (Ida Kravanja) je v obdobju med svetovnjima vojnama kot filmska igralka doživela svetovno slavo s filmom Erotikon. Povabili so jo celo v Hollywood, vendar tja ni odšla.

Film so v Sloveniji prvič začeli prikazovati leta 1896, le dobro leto potem, ko sta brata Lumière v kleti kavarne Indijski salon v Parizu začela za vstopnino prikazovati prve filmske posnetke. Stalne kinodvorane so začeli odpirati leta 1907 v hotelih in kavarnah.

UTRINKI IZ ŽIVLJENJA

Prehrana, stanovanja in osebna higiena med svetovnimi vojnama

Postopna industrializacija večjih mest v času med svetovnimi vojnama je povzročila tudi drugačen način prehrane kot v času pred prvo svetovno vojno. Na podeželju se delovni in prehranjevalni ritem sicer ni bistveno spremenil, prebivalstvo je bilo še vedno večinoma kmečko.

Hrana je bila, tudi zaradi spomina na vojno in siceršnjega zgodovinskega spomina, zelo cenjena in je tudi premožni niso metali stran. Če je niso pojedli takoj, so jo pozneje ali naslednji dan, v skrajnem primeru so ostanke dali beračem ali živalim. Še posebej simbolni pomen je imel kruh. V mestih so se pojavile »špecerije«, trgovine s kolonialnim blagom, v katerih so delavske in uradniške družine kupovale najnujnejše blago, v industrijskih krajih so bili tudi t. i. konzumi, v katerih so rudarske in delavske družine običajno kupovale živila za ves mesec (t. i. »fasungo«). Kruh so večinoma pekli doma ali pa so ga zamesili doma, spekli pa v bližnji pekarni. Zelenjavo so (tudi v mestih, razen v najožjih središčih) gojili doma. Kuhali so večinoma na vzdanih štedilnikih na drva, šele v tridesetih letih so v večjih mestih (Ljubljana, Maribor) boljša stanovanja dobila plinsko napeljavo. Za zajtrk sta bila večinoma kava iz nadomestkov, na primer Kneippa, Franka, cikoriije, praženega ječmena, in kruh; za kosilo juhe, fižol, zelje, repa, krompir (tudi riž), drobovina. Od mesa najpogosteje kuhana govedina, pri revnih enkrat, največkrat dvakrat na teden, pri premožnejših pogosteje, tudi vsak dan. Bogate družine so imele gospodinjske pomočnice, v nedeljah pa so na kosilo hodile v gostilne. Sladice so bile palačinke, carski praženec (»šmorn«), puding, ob velikih praznikih krofi, buhteljni in seveda potice. Za večerjo je bilo največkrat tisto, kar je ostalo od kosila. Pili so največ vodo, kavo iz nadomestkov

ali čaj, moški pa pivo in vino (tega je bilo veliko, zlasti v vinorodnih krajih). Pri nižjih družbenih slojih je bilo priljubljeno žganje. Alkohol je bil pri Slovencih na splošno velik problem in so ga skušale razne protialkoholne organizacije s predavanji, brošurami, prepričevanjem omejiti, kar pa ni imelo velikega učinka in je pogosto izzvalo posmeh.

Meščanske vile ali večja stanovanja so imela dve ali tri spalnice, sobo za služkinjo, kuhinjo z vzdanim ali litoželeznim štedilnikom, shrambo, jedilnico in salon ter moderno stranišče, kopalnico z litoželezno kadjo in bojlerjem, ki so ga segrevali na drva, ponekod že tudi na plin ali elektriko. Ogrevana so bila centralno. Telefon je bil tudi za premožnejši sloj vse do tridesetih let, ko so postopoma nameščali avtomatske centrale, redka dobrina. Med takimi vilami in stanovanji na eni strani in delavskimi barakami na drugi je obstajala vrsta skromnejših meščanskih različic hiš in stanovanj za srednji sloj (uradnike, profesorje in podobne poklice), ki se je skušal zgledovati po višjem meščanskem sloju. Pohištvo so izdelovali mizarji

Štedilniška kuhinja

Vzidan štedilnik in zaboj za drva

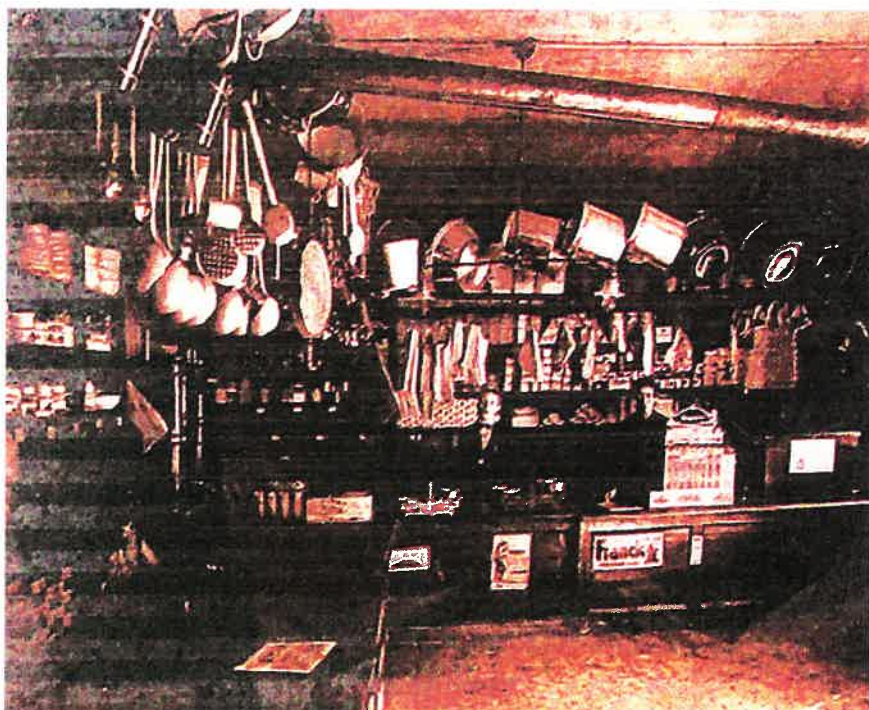
po naročilu, posamezni trgovci pa so v tridesetih letih ponujali tudi že tipizirano narejeno stanovanjsko opremo. Modernih gospodinjskih pripomočkov ni bilo, sem in tja je imel kdo »pralni stroj« (to so bili neke vrste lonci za pranje perila), sicer pa so ženske skrbele za »žehto« ob pomoči raznih praškov (znano je bilo reklamno geslo »Radion pere sam«), tako da so perilo najprej čez noč namakale in ga naslednji dan oprale. Hladilnik je bilo v Sloveniji mogoče kupiti od tridesetih let dalje, vendar so ga imeli le redki premožnejši. Od predmetov, namenjenih zabavi, so se uveljavili gramofoni.

Osebna higiena je bila pri srednjem in nižjem sloju skromna, umivali ali kopali so se morda enkrat na teden. Zaradi nasvetov in reklam v časopisih se je pri višjem sloju postopoma uveljavljalo čiščenje zob (najpogostejša zobna pasta je bila Kalodont). Od kozmetike so uporabljali zaščitne kreme za kožo Nivea, razne lasne pomade (popularno je bilo kodranje las z njimi), meščanske ženske so opravljale tudi depilacijo in si ličile ustnice. Prevladovalo je prepričanje, da morajo biti ženske lepe »za moža«, da se jih ta ne bi naveličal; to je tudi bolj ali manj prikrito sporočilo reklamnih oglasov. V drugi polovici tridesetih let so se

v nekaterih salonih pojavile tudi luči z ultravijoličnimi žarki; v razvitem svetu je namreč postajala zagorelost moderna.

Kontrabant

Ko je bila določena rapalska meja, se je ob njej začelo donosno tihotapstvo ali trabant, kot so ga imenovali. Dobro organizirane in oborožene skupine so čez mejo pretihotapile vsako noč, včasih tudi podnevi, po več ton blaga (v Italijo tobak, kavo, čaj, moko, sladkor, ker je bilo vse to v Jugoslaviji cenejše, in žganje, ker je bila žganjekuha v Italiji prepovedana; v Jugoslavijo pa predvsem vino, riž in še nekatere izdelke). Skupaj s kontrabanti so čez mejo prehajali tudi ljudje, ki so bežali pred fašizmom ali so tihotapili knjige, propagandni material, orožje za TIGR ter druge slovenske in hrvaške organizacije, ki so se na različne načine upirale italijanskemu fašizmu in poitalijančevanju.

Konzumna trgovina

Kultura (izbor)

- 1921 Ustanovljen Klub mladih, ki je povezal slovensko mlado likovno generacijo; priredil je 20 razstav po Jugoslaviji in leta 1927 tudi v Berlinu
- 1923 Friderik (Fritz) Pregl, avstrijski kemik, univerzitetni profesor v Gradcu, sicer pa rojen v Ljubljani, dobi Nobelovo nagrado za utemeljitev kvantitativne organske mikroanalize, ki je spodbudila napredek pri raziskovanju metabolizma, hormonov in encimov. Pregl se je opredelil za Nemca, čeprav je bil na pol Slovenec (njegov ded je bil v Bleiweisovih časih pomemben narodni delavec in častni občan mesta Ljubljane).

Avgust Černigoj, Konstruktivistični portret Srečka Kosovela (1926), linorez

- 1927 Začetek izhajanja avantgardistične revije Tank. Izšli sta le dve številki, ki pomenita vrh avantgardističnih prizadevanj na Slovenskem (heterogenega gibanja, ki je sledilo novim umetniškim smerem, kot sta futurizem in konstruktivizem, njegovi glavni predstavniki na Slovenskem pa so bili pesnik Srečko Kosovel, slikar Avgust Černigoj, skladatelj Marij Kogoj, režiser Ferdo Delak ...).
- Milan Vidmar doseže 4. mesto na šahovskem prvenstvu kandidatov za svetovnega prvaka v New Yorku
- 1928 Začetek delovanja Radia Ljubljana
- 1930 Drama Slavka Gruma Dogodek v mestu Gogi, mariborsko gledališče je imelo krstno uprozoritev naslednje leto
- 1931 Prvi slovenski celovečerni film V kraljestvu Zlatoroga
- 1933 Dokončan ljubljanski nebotičnik
- 1936 Avstrijec Sepp Bradl v Planici prvi preskoči 100 metrov
- 1938 Pri Modri ptici v Ljubljani izid romana Vladimirja Bartola Alamut
- Začetek delovanja avantgardnega gledališča Ivana Mraka
- 1939 Pesniška zbirka Odčarani svet Boža Voduška
- 1940 Zbirka povesti Samorastniki Lovra Kuharja
- 1941 Dokončana Narodna in univerzitetna knjižnica

Pojmi

Čaršijska politika (iz tur. *çarşy* = ulica, trg s trgovinami in delavnicami) – nanašajoča se na beograjsko čaršijo, bogataške družine, ki so imele močan vpliv na politiko v srbski, pozneje pa v skupni jugoslovanski državi.

Delavska zbornica – interesno predstavništvo jugoslovanskih delavcev in nameščencev. Varovalo je gospodarske, socialne in kulturne interese delavcev. Kandidatno listo za delavsko zbornico so sestavljali sindikati.

Obznana – odlok vlade Kraljevine SHS iz 30. decembra 1920. Z njim je do sprejetja ustave prepovedala delovanje KPJ. Punktacije (iz lat. *pungere* = vbosti) – zahteve, oblikovane po točkah.

Quadragesimo anno (lat., ob štiridesetletnici) – poslanica ali enciklika papeža Pija XI., izdana maja 1930. V njej je obsodil komunizem, socializem in krščanski socializem ter prepovedal vernikom sodelovanje s kakršnokoli socialistično organizacijo.

Zakon o zaščiti države – sprejela ga je ustavodajna skupščina 2. avgusta 1921. Z njim je bila KPJ postavljena zunaj zakona.

Razmisli

- Kateri so bili slovenski politični tabori med svetovnima vojnama?
- Primerjaj program liberalcev s programom SLS in ugotovi razlike.
- Kakšen je bil odnos KPS do Jugoslavije?
- Opređeli prednosti in slabosti, ki jih je slovenskemu gospodarstvu prinesla skupna jugoslovanska država.
- Katere pomembne kulturne in znanstvene institucije smo Slovenci dobili v tem obdobju?
- Katere kulturne stvaritve so po tvojem mnenju najpomembnejše v obdobju med svetovnima vojnama?

SLOVENCİ V ZAMEJSTVU

Primorski Slovenci

Primorsko ozemlje, ki ga je ob koncu vojne zasedla Italija in si ga nato z rapalsko pogodbo tudi priključila, se je med vojnama imenovalo Julijska krajina (Venezia Giulia). Obsegala je Goriško, Trst, Istro in nekdanje avstrijske okraje: idrijskega, postojnskega, ilirskobistriškega in trbiškega. Več kot 300 tisoč Slovencev (tedaj ena tretjina slovenskega prebivalstva) je prišlo pod Italijo.

Večina gospodarskih panog (rudniki, lesna in predelovalna industrija, elektrarne) je bila v lasti Italijanov, prav tako tudi finančni kapital. Slovenci so se ukvarjali predvsem s kmetijstvom, ki pa je bilo razdrobljeno in revno. Kmete so zelo prizadeli tudi vojna škoda, inflacija, menjava denarja, povišani davki, visoke obresti za posojila, predvsem pa izguba tržišča. Italijanska vlada si je prizadevala Slovensko primorje in Istro italijanizirati. S sodelovanjem bank je načrtno odkupovala prezadolžena slovenska in hrvaška posestva in naseljevala italijanske kolone, propadli kmetje pa so se izseljevali. V času fašizma se je raznarodovalna politika še stopnjevala, pritiski so se povečali in postali bolj raznovrstni. (Obrtna dovoljenja so npr. izdajali samo pod pogojem, če se je lastnik vpisal v fašistično stranko.) Slovenska narodna skupnost je do sredine tridesetih let izgubila večino že sicer šibke ekonomske podlage, ki je bila finančno večinoma zbrana v zadrugah, posojilnicah in hranilnicah. Gospodarska kriza in fašistični pritisk sta povzročila množično izseljevanje vseh slojev, najprej pa inteligence in uradništva. Večina gospodarskih in političnih emigrantov – približno 70 tisoč – se je izselila v Jugoslavijo, 30 tisoč v Južno Ameriko, nekaj tisoč pa tudi v druge evropske države. V Julijsko krajino pa se je iz notranjosti Italije priselilo tudi približno toliko Italijanov – pretežno uradnikov, učiteljev in policajev. Kljub močni

emigraciji pa je primorsko podeželje ostalo slovensko, Italijani so bili v večini le v večjih mestih.

Politične organizacije

Kot osrednja nacionalna organizacija je že od leta 1874 delovalo društvo Edinosti, v katerem sta bila oba politična tabora: narodnoliberalni in katoliški. Društvo si je prizadevalo ohraniti jezikovne in šolske pravice ter obnoviti kulturne in gospodarske ustanove. Leta 1924 je prišlo v Edinosti do razcepa, liberalni in katoliški tabor sta se med seboj javno obtoževala in spopadala, kljub temu pa sta v odnosu do oblasti skušala nastopati enotno.

Fašistično nasilje

Že v začetku dvajsetih let je začelo naraščati fašistično nasilje. Fašisti so v Julijski krajini postali najmočnejša politična sila še pred »pohodom na Rim« (28. oktobra 1922). Fašizem ni priznaval manjšin in je razglašal manjvrednost slovanske rase (parola »Slavi – sciavi«, Slovani – sužnji). Fašisti so 13. julija 1920 požgali slovenski Narodni dom v Trstu, nato pa do prevzema oblasti s podobnimi akcijami še nadaljevali: požgali so tiskarno časopisov *Il Lavoratore* in *Delo*, napadli tiskarno Edinosti, na t. i. kazenskih ekspedicijah po mestih in vaseh pa so uničevali šole, delavske in kulturne domove, župnišča. Oblastni organi, vojaška poveljstva in karabinjerji so jih pri tem neprikrito podpirali.

Pogorišče Narodnega doma v Trstu

Potem ko so fašisti prišli na oblast, so začeli sistematično raznarodovati. Slovenščina je bila odpravljena iz sodišč, uradov, javnih napisov in celo nagrobnikov, nekaj let pred drugo svetovno vojno je bila prepovedana tudi v cerkvi. Krajevna in osebna imena so bila poitalijančena. Kakih 500 društev, vključno s političnimi, in 450 knjižnic so do leta 1928 razpustili, njihovo premoženje pa so dobile fašistične organizacije. Podobno se je zgodilo s časopisnimi hišami. Leta 1923 so ukinili približno 400 slovenskih in hrvaških šol. Do leta 1927 so vse šole postale italijanske, večino slovenskih učiteljev pa so odpustili ali upokojili.

Fašisti so si prizadevali poitalijančiti tudi cerkev, v katero so slovenski duhovniki prenesli precejšen del prejšnjega društvenega življenja. Cerkve so bile edini kraj, kjer so Slovenci lahko javno nastopali, in v njih se je slovenska beseda obdržala kljub ukrepom proti duhovnikom, fašističnim vdorom v cerkve, prepovedovanjem pridig v slovenščini, razganjanjem pevskih zborov, zaplembam slovenskih molitvenikov ipd. Leta 1931 je moral odstopiti slovenski goriški nadškof Francišek Borgia Sedej, leta 1936 pa tudi tržaško-koprski škof Luigi Fogar, ker sta štutila hrvaške in slovenske duhovnike in zagotavljala vernikom jezikovne pravice.

Občni zbor Zveze prosvetnih društev v Gorici leta 1926, v zadnjem letu legalnega delovanja

Slovenski odpor

Fašizem je pri slovenski narodni skupnosti izzval splošen odpor, ki je imel različne oblike, od spontanah do organiziranih, pa tudi oboroženih.

Ilegalni dejavni odpor v Julijski krajini je spodbudila Orjuna, ki je bila sicer izrazito unitaristična in centralistična organizacija, vendar je zaradi izgubljenih ozemelj gojila sovraštvo do Italije in fašizma. Na italijanskem ozemlju je izvajala diverzantske, zastraševalne in druge akcije. Leta 1924 je poleg organizacij Orjune v Julijski krajini nastala tudi narodnorevolucionarna organizacija za Slovence in Hrvate v Julijski krajini TIGR (ime je dobila po začetnih črkah zemljepisnih imen Trst, Istra, Gorica, Reka). Dejavno je zaživela leta 1927. Nastala je iz želje po radikalnejšem odporu in je združevala mlade različnih nazorskih usmeritev. Njihov namen je bil z nasilnimi akcijami zbuditi pozornost svetovne javnosti, ustrahovati organizatorje raznarodovalne politike, Slovence pa spodbujati k uporju in krepiti njihovo zaupanje v možnost združitve z matično domovino. S propagando, literaturo, orožjem in razstrelivom so se ob podpori emigrantov, pa tudi jugoslovanske vojaške obveščevalne službe, oskrbovali iz Jugoslavije.

Glavne akcije so bile požigi fašističnih otroških vrtcev, šol in drugih ustanov, kar je tudi nekaj oboroženih napadov na oddelke fašistične milice in ustrelitev posameznikov. Akcije so tigrovci izvajali tudi na avstrijskem Koroškem.

IL PICCOLO di Trieste. Pag. VI, giovedì 29 marzo 1928 - Anno VI

Altre 606 domande presentate per la riduzione del

La Commissione consultiva per i cognomi, riunitasi lunedì scorso in Prefettura, ha preso in esame 606 domande esprimendo parere favorevole all'accoglimento delle seguenti 499:

Lettera A. 1) Albrecht Carlo in Alberti. 2) Ambrosich Ernesto in Ambrosi. 3) Ambrosich Giuseppina in Ambrosi. 4) Andewitz Vincenzo in Andriani. 5) Antonic Giuseppe in Antoni. 6) Augustinich Emilio in Agostini. **Lettera B.** 7) Babich Carlo in Babini. 8) Babich Everardo in Babini. 9) Ballek Agafia in Balleri. 10) Ballek Amalia in Balleri. 11) Ballek Giulia in Balleri. 12) Ballek Giulio in Balleri. 13) Ballek Maria in Balleri. 14) Ballek Zoe in Balleri. 15) Ban Luigi in Bani. 16) Barovich Renato in Baroni. 17) Bastianich Augusto in Bastiani. 18) Bastianich Giuseppe in Bastiani. 19) Bagatelli Martino in Bagatelli. 20) Benedicich Alun in Benedetti. 21) Benedicich Igino in Benedetti. 22) Benedicich Luciano in Benedetti. 23) Benedicich Maria in Benedetti. 24) Berneticch Angelo in Bernetti. 25) Berneticch Bruno in Bernetti. 26) Berneticch Dario in Bernetti. 27) Berneticch Fedina in Bernetti. 28) Berneticch Giuseppe in Bernetti. 29) Berneticch Pia in Bernetti. 30) Berneticch Romana in Bernetti. 31) Berneticch ved.

in Claudi. 191) Kodric Antonia in Codrini. 192) Kodric Giuseppe in Codrini. 193) Kodric Giuseppe fu Giovanni in Codrini. 194) Konforti Salomone in Conforti. 195) Konic Antonio in Cavallini. 196) Kosmae Federico in Cosma. 197) Kosmina Giuseppe in Cosmina. 198) Krangel Riccardo in Carli. 199) Krasovic Vittorio in Grassi. 200) Krschel Giovanni in Corbelli. 201) Krelich Carlo in Cresci. 202) Krelich Luigi in Cressi. 203) Krizan Francesso in Crociati. 204) Kschier Enrico in Schiera. 205) Kunst Teresa in Costa. 206) Kuparich Giuseppe in Cuparini. 207) Kurinich Giovanni in Corini. **Lettera L.** 208) Lakovic Rodolfo in Laochini. 209) Lamprecht Aldo in Lamberti. 210) Lamprecht Ezio in Lamberti. 211) Lamprecht Emilio in Lamberti. 212) Lamprecht Maria in Lamberti. 213) Leban Giovanni in Lebani. 214) Leiler Alberto in Lelli. 215) Leonardic Giovanni in Lenardi. 216) Lettner Francesso in Lentini. 217) Lettistik Luigi in Allegri. 218) Leustic Nicolò in Allegri. 219) Liemi Brnajsavac Gasparo in Lisuzzi. 220) Limbeck Erminda in Limbelli. 221) Lipolt Carlo in Leopoldi. 222) Lonzar Giuseppe in Lonzari. 223) Lonzar Maria in Lonzari. 224) Luchesig Amalia in Luchesi. 225) Luchesig Anita in Luchesi.

Seznam poitalijančenih slovenskih prilkov, objavljen v tržaškem časopisu *Il Piccolo* 29. 3. 1928.

Odnos Jugoslavije do manjšine v Italiji je bil protisloven, nenačelen in obremenjen z napetimi odnosi med državama. Skrivaj je manjšino podpirala, vendar je v nenehnem strahu pred konfliktom in vojno z Italijo popuščala italijanskim zahtevam. Italija jo je stalno obtoževala, da podpira teroristične organizacije, sovražne Italiji. V nobeni italijansko-jugoslovanski pogodbi ni bilo členov o zaščiti slovenske in hrvaške manjšine. Manjšini sta imeli predvsem podporo slovenske in hrvaške javnosti ter raznih organizacij in društev.

Spomenu bazoviškim žrtvam Proti osumljenim tigrovcem je fašistična država organizirala sojenja posebnih sodišč za zaščito države. Prvo večje sojenje je bilo leta 1929 v Pulju, tam so obsodili Vladimirja Gortana na smrt z ustrelitvijo (zaradi uboja policista), štiri njegove sodelavce pa na trideset let zapore. Po eksploziji v uredništvu fašističnega časnika Il Popolo di Trieste februarja

1930 je bila organizacija v glavnem razkrita, na tržaškem procesu pa so bili voditelji Borbe (tržaškega dela Tigra) Ferdo Bidovec, Fran Marušič, Zvonimir Miloš in Alojz Valenčič obsojeni na smrt in takoj naslednjega dne ustreljeni v Bazovici. Dvanajst soobtožencev je bilo obsojenih na različne zaporne kazni, dva sta bila oproščena. Naslednje leto so v Rimu sodili še tridesetim pripadnikom gibanja in jih šestnajst obsodili. Po teh obsodbah je dejavnost Tigra za nekaj let zamrla, oživela pa je znova proti koncu tridesetih let, zlasti v pričakovanju vojne med Jugoslavijo in Italijo. Na drugem tržaškem procesu decembra 1941 so devet voditeljev (obtožene so razdelili po skupinah na komuniste, narodne revolucionarje in izobražence) obsodili na smrt in jih pet res ubili: komunista Vinka Tomažiča ter narodne revolucionarje Bobeka, Ivana Vadnala, Simona Kosa in Ivana Ivančiča.

Slovinci v prvi avstrijski republiki

Avstrija je po prvi svetovni vojni postala republika, ki jo je vodil socialist Karl Renner. Odločitev parlamenta leta 1919, da postane del nemške države, so antantne sile zavrnile. Med državljani je bilo bolj malo zavesti o pripadnosti državi, prevladovali so deželni patriotizem, pangermanstvo, pa tudi nostalgija po monarhiji.

V dvajsetih letih je večkrat prišlo do spopadov med fašističnimi (Heimwehr) in socialističnimi

(Schutzbund) oboroženimi oddelki. Gospodarska kriza na začetku tridesetih let je Avstrijo zelo prizadela, še posebej manj razvita območja, kot je bila Koroška. Propadla je tudi največja avstrijska banka Creditanstalt. Kriza je leta 1932 pripeljala na oblast kanclerja Engelberta Dollfussa in njegov avtokratski režim, ki pa mu je močno konkuriral nacizem. Politična nestabilnost je bila vedno večja (razbitje prepovedane socialdemokratske stranke, ponesrečen nacistični puč leta 1934). S priključitvijo Avstrije k Nemčiji (1938) so Slovenci na Koroškem prvi prišli pod nacistični režim, vsa zaščitna manjšinska določila senžermenske mirovne pogodbe so prenehala veljati.

Po plebiscitu so avstrijske oblasti začele koroškim Slovincem omejevati jezikovne pravice, ki so si jih izborili že v Avstro-Ogrski. Nemščina je postala edini uradni jezik, dvojezične napise iz časa Avstro-Ogrske so odstranili. V vojni poražena Avstrija se je s senžermensko mirovno pogodbo (v nasprotju z zmagovalno Italijo) sicer morala obvezati, da bo Slovincem zagotavljala jezikovne in druge pravice, vendar je te obveznosti izpolnjevala le deloma. V letih po plebiscitu so nemški nacionalisti, združeni v več organizacijah, pritiskali na Slovence, zlasti na tiste, ki so glasovali za Jugoslavijo. Večina učiteljstva, precej duhovnikov, pa tudi pripadniki drugih slojev so se bili prisiljeni izseliti. Središče protimanjšinske dejavnosti je bila Koroška domovinska služba (Kärntner Heimatdienst), ustanovljena že pred plebiscitom. Leta 1924 se je preimenovala v Koroško domovinsko zvezo (Kärntner Heimatbund), ki se je borila proti manjšinam in tudi proti socialdemokratom. Zlasti si je prizadevala, da bi na Koroškem naselili čim več nemških družin.

Politične interese Slovencev je zastopalo Politično in gospodarsko društvo za Slovence, ki je izšlo iz katoliškega društva. Izdajalo je časopis Koroški Slovenec. V društvu je prevladoval katoliški vpliv, člani so bili v glavnem kmetje, ki so sestavljali tudi večino slovenskega prebivalstva na Koroškem. Na volitvah so slovenski predstavniki v povprečju dobivali od 90 tisoč do 100 tisoč glasov. Zelo so bila razvejena kulturno-prosvetna društva, delovalo jih je prek štirideset. Slovenci so lahko obdržali

utrakvistično šolo, vendar je število dvojezičnih šol nenehno upadalo (s 84 leta 1912 na 67 leta 1937).

Nacistično taborišče Hesselberg
Poleg političnega pritiska, ukinitja slovenske besede, razlaščenja slovenskega premoženja in drugih ukrepov sta koroške Slovence prizadela tudi naseljevanje Nemcev ter izganjanje v taborišča.

Podobno kot v Italiji so Slovenci svojo gospodarsko moč skušali ohranjati ob pomoči zadrug, hranilnic in posojilnic, vendar so nacistične oblasti po anšlusu večino zadrug uničile ali pa so prešle v nemške roke.

V času nacizma se je pritisk na koroške Slovence stopnjeval postopoma, najhujši represivni ukrepi so se začeli šele po letu 1941. Koroški Slovenci so namreč na poziv svojih organizacij leta 1938

Število Slovencev na avstrijskem Koroškem

1923	39.292
1934	26.792
1939*	44.708
1951	42.092
1961	25.472
1971	21.894
1981	16.421
1991	14.850
2001	13.141 (12.586 Slovencev in 555 t. i. Vindišarjev)

Slovenci so živeli tudi na avstrijskem Štajerskem (večinoma v Radgoni in okolici), po prvi vojni naj bi jih tam bilo kakih 10 tisoč. Nacistično štetje jih je ugotovilo 4520, po drugi svetovni vojni pa se je njihovo število nenehno zmanjševalo in Avstrija jim ni priznavala narodnostnih pravic.

* Nacisti so (ker so hoteli čim več Slovencev izseliti) leta 1939 na Koroškem našteji več slovensko govorečih kot prejšnji štetji v avstrijski republiki in tudi kasnejša, poveljna.

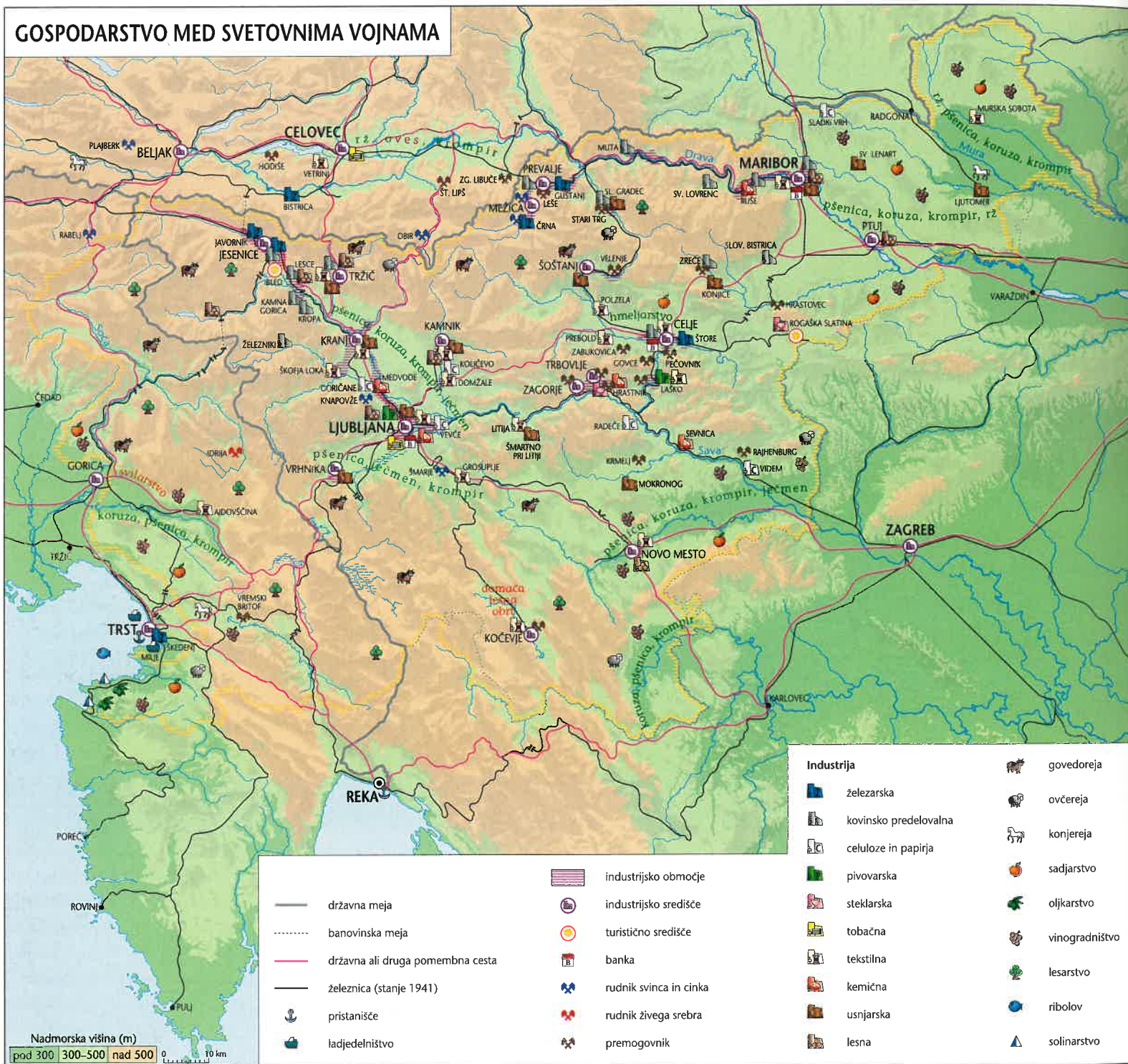
glasovali za priključitev Avstrije k tretjemu rajhu, zaradi česar so jih priznali kot lojalne državljane. Nacisti so sprva odpravili slovensko utrakvistično šolstvo in zaprli nekatere znane Slovence, nato pa prepovedali prosvetna društva in omejevali kulturne prireditve in tisk. Uzakonili so sicer že prej propagirano delitev na tiste, ki so se deklarirali kot Slovenci, in na Vindišarje, to je tiste, ki so govorili poseben jezik (windisch) in so bili Nemcem naklonjeni.

Porabski Slovenci

Slovensko Porabje (Monošter s slovensko manjšino in okoliške vasi) je po trianonski pogodbi leta 1920 pripadlo Madžarski. Nekaj tisoč Slovencev, avtohtonih prebivalcev na tem ozemlju, so med svetovnimi vojnami skušali pomadžariti. Spreminjali so slovenska krajevna imena, slovenščina pa se v javnem življenju ni smela uporabljati. Podobno kot na Koroškem vindišarsko so na Madžarskem vsiljevali vendsko teorijo. Prebivalci Porabja naj bi ne bili Slovenci, pač pa Vendi, potomci Vandalov. Politične organizacije med svetovnimi vojnami porabski Slovenci niso imeli, jezik se je ohranjal predvsem v cerkvi. Gospodarsko so bili kraji, kjer živijo Slovenci, zaostali, prebivalci so se večinoma ukvarjali s kmetijstvom. Leta 1921 je v Porabju živelo več kot 4000 Slovencev in so sestavljali večino tamkajšnjega prebivalstva. (Približno toliko jih je tam živelo tudi po drugi svetovni vojni.)

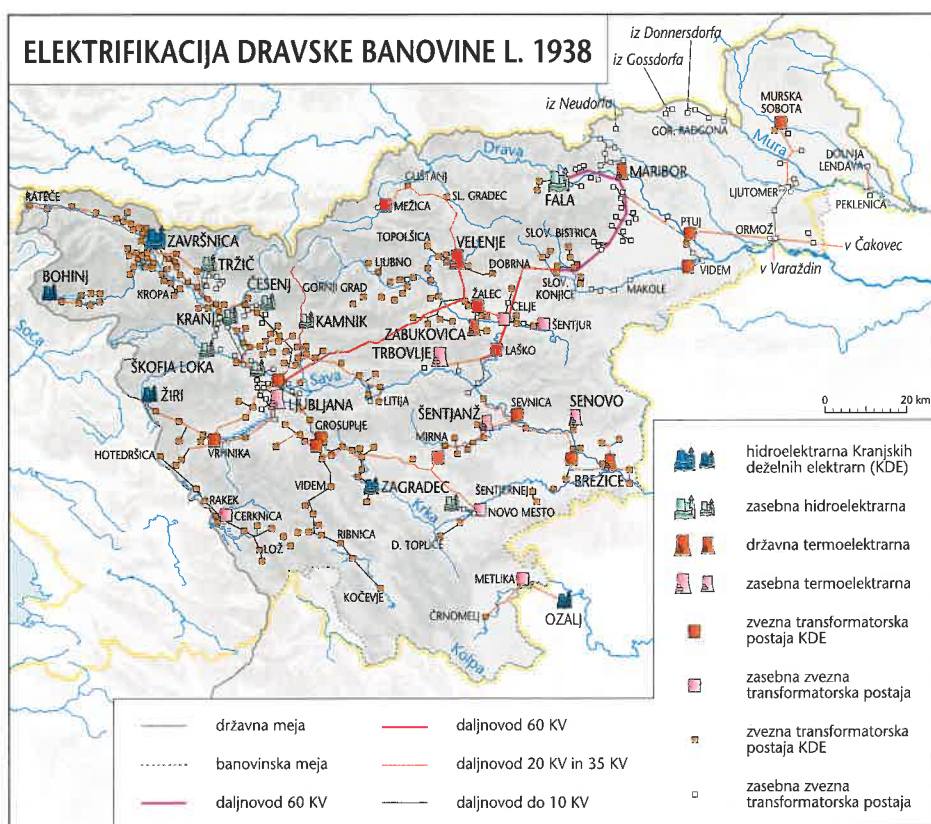
Razmisli

- Opiši odnos fašistov do narodnih manjšin v Italiji.
- Kakšni so bili cilji in pomen delovanja organizacije TIGR?
- Primerjaj položaj slovenske manjšine v prvi avstrijski republiki na začetku dvajsetih let in po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji. Kaj si ugotovil?
- Na katero nacionalistično teorijo so se opirali Madžari pri madžarizaciji porabskih Slovencev?

Po izgubi Trsta je bil industrijski razvoj hitrejši v severnem slovenskem delu, ob mestih z železniško povezavo iz Ljubljane proti Gorenjski in Štajerski. Okrepila so se tradicionalna rudarska in industrijska središča, več obratov pa je zrastle tudi v dotlej industrijsko nerazvitih mestih, mdr. v Kranju, Novem mestu, Kočevju, Zrečah, Murski Soboti, na Ptuj. Največji skok je naredila tekstilna industrija, ki je omogočila tudi množično zaposlovanje žensk, velikega tudi druge, razen pivovarstva.

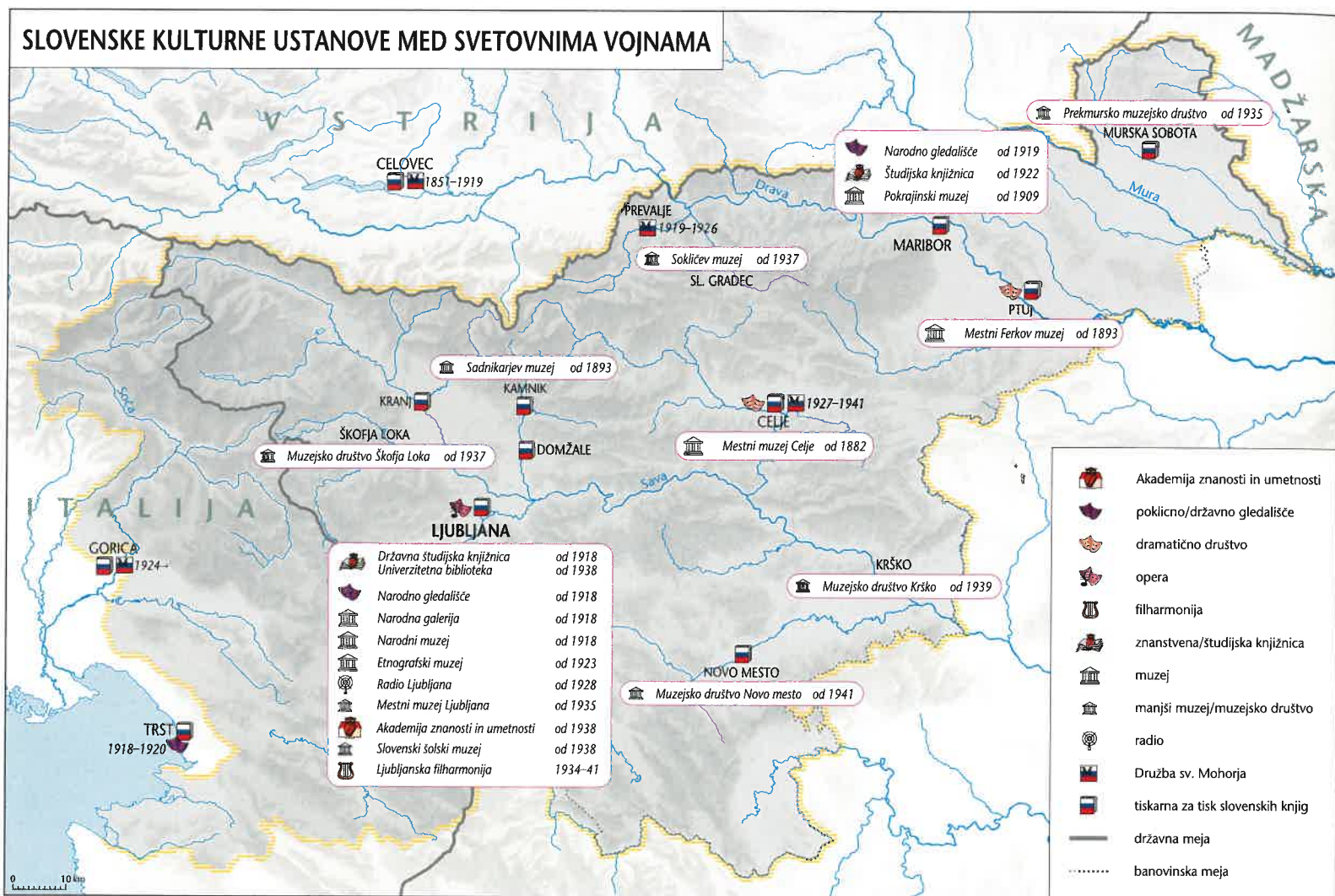
Kmetijstvo je izgubilo tradicionalne trge in se znašlo v konkurenci cenejših proizvodov iz južnih delov države. Živinoreja je nazadovala, izjema je bilo le naglo naraščajoče perutninarstvo. Pridelak kultur, ki so bile prepuščene prostim nezaščitenim cenam (krompir, zelenjava), je zelo nihalo. V poljedelstvu je bil največji napredek v hmeljarstvu, napredovala sta tudi čebelarstvo in rečno ribištvo. Pomembnejši od povečevanja obsega so postali uvajanje kmetijske mehanizacije, zviševanje hektarskega donosa in boljši sortni oz. plemenski izbor.

Slovenski del države, prej eden gospodarsko manj razvitih delov Avstro-Ogrske, je postal najrazvitejši del nove države. K temu so pripomogle dobre prometne povezave z razvejeno železniško mrežo, razvit šolski sistem in visok delež pismenih. Čeprav je bila Jugoslavija ena manj naseljenih evropskih držav, je bila zaradi zaostalega gospodarstva še vedno med agrarno najbolj prenaseljenimi. Namesto na sever se je slovensko trgovanje obrnilo na jug, carinska zaščita pred konkurenco tujih izdelkov, ki so dotlej prosto konkurirali slovenskim proizvodom, pa je spodbudila hiter razvoj nekaterih industrijskih panog, ki so imele v jugoslovanskem okviru dovolj velik trg za nemoteno prodajo. Jugoslavija je izvažala večinoma kmetijske proizvode, uvažala pa dražje industrijske. Slovenski industrijski proizvodi so tako imeli v Jugoslaviji še precej nezasedeno tržišče.

Že sodobniki so ugotavljali, da so primerjave gospodarske razvitosti znotraj države težavne, saj so se uporabljala različna merila. Manjša tekstilna podjetja ali žage so npr. na Slovenskem uvrščali med obrtna podjetja, v drugih delih države pa med industrijske obrate. Toda podatek, da je bil leta 1938 količnik med vložkom sredstev in vrednostjo realizirane proizvodnje v Sloveniji (oz. Dravski banovini) 1,89 (Jugoslavija = 1) in da je bil več kot štirikrat višji od najmanj razvitih delov države, kaže na hitrejši in bolj ekonomičen razvoj v slovenskem delu države. Tudi uvajanje zahtevnejše gospodarske in socialne zakonodaje je bilo pogodu slovenskim podjetnikom, ki so bili tega že vajeni v avstrijskih časih, več novosti in zahtev pa je prineslo podjetjem na jugu, ki so tako še težje dohajala industrijsko razvitejši severnejši del države.

V elektrifikaciji je Jugoslavija močno zaostajala celo za svojimi balkanskimi sosedami, npr. Romunijo in Bolgarijo. Izjema je bila le Slovenija. V Jugoslaviji je še prevladovala gradnja malih krajevnih elektran, kot na Slovenskem pred vojno, večje elektrarne pa so bile zgrajene s tujim kapitalom in v tuji lasti. Na Slovenskem je imelo glavno besedo pri načrtni elektrifikaciji banovinsko podjetje Kranjske deželne elektrarne, ki je poskrbelo za zgraditev daljnovodov, navezavo na nove elektrarne in elektrifikacijo industrije. Ob koncu medvojnega obdobja se je dosegljivost električne energije že približevala polovici prebivalstva Dravske banovine. Slovenski del države je porabil skoraj tretjino vse elektrike v Jugoslaviji, potrošnja na prebivalca pa je bila leta 1937 v Jugoslaviji 50 kWh, v slovenskem delu države pa 207 kWh. V primerjavi z Nemčijo s 747 kWh ali Norveško s 2760 kWh na prebivalca pa je bilo to še vseeno zelo malo.

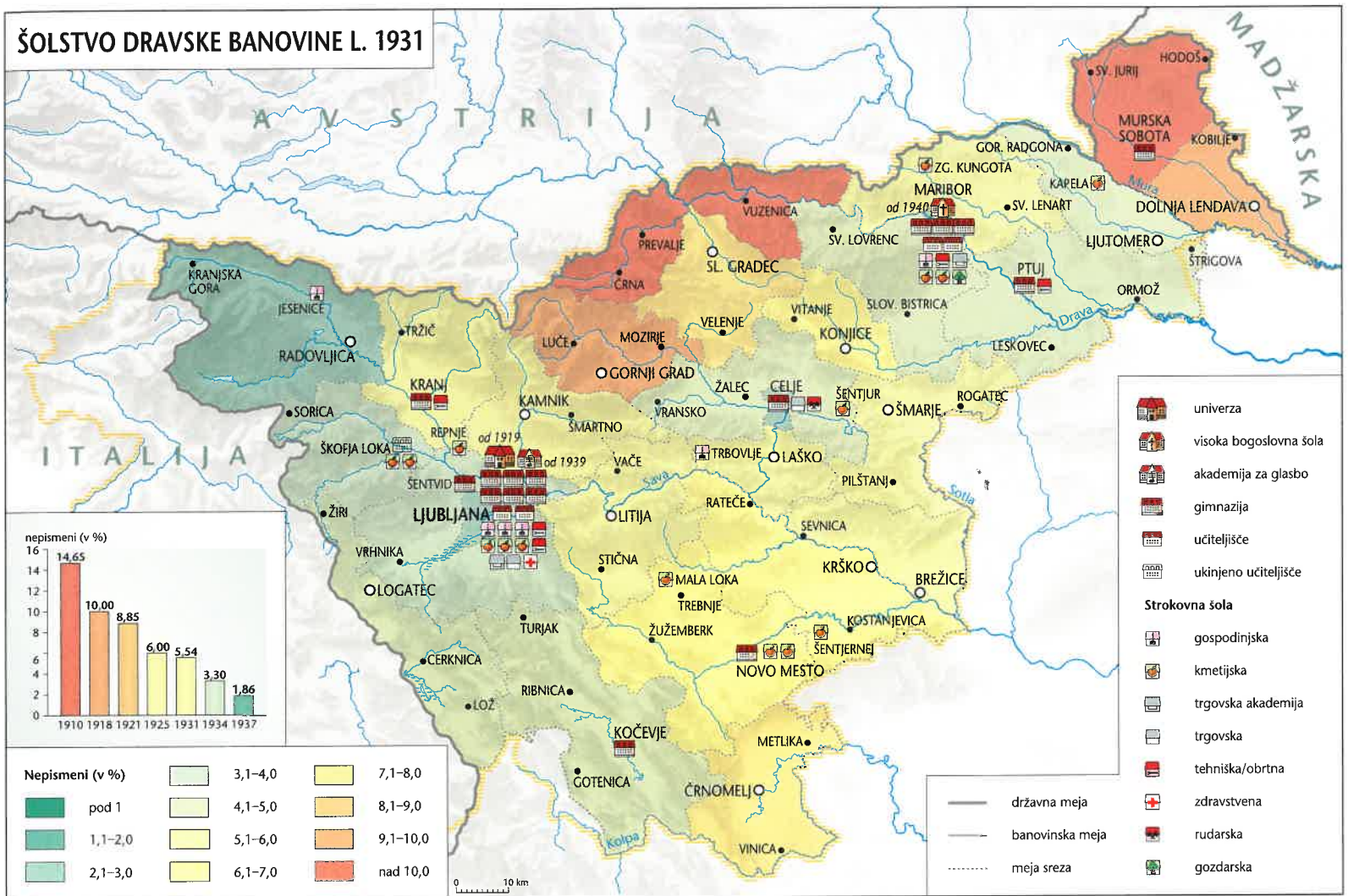
Leto 1918 je prineslo velike spremembe tudi na kulturnem področju. Slovenski jezik je končno dobil prevlado v šolskem in kulturnopolitičnem sistemu, predvsem v vojski in na nekaterih državnih ustanovah pa je imel pomembno vlogo še »srbsko-hrvaško-slovenski« jezik. Slovenske kulturne ustanove so prevzele v uporabo ali dobile v last stavbe nekdanjih nemških kulturnih ustanov, zlasti gledališča. Ustanovljene so bile nove slovenske kulturne ustanove. Državne so bile omejene večinoma na Ljubljano in nekaj na Maribor. Za kulturno dediščino so skrbeli tudi novi muzeji; njihovi ustanovitelji so bila navadno muzejska društva. Narodna galerija je začela sistematično skrbeti za slovensko likovno dediščino. Pomembna pridobitev, ki je kmalu dosegla večji del slovenskega dela Jugoslavije, je bil Radio Ljubljana. Ob koncu leta 1928, ko je začel oddajati, je bilo registriranih okoli 3600 naročnikov, desetletje kasneje že blizu 20 000. Za širšo dostopnost tiskane besede so poskrbele nove tiskarne. Število izdanih slovenskih knjig se je od okoli 400 letno po koncu 1. sv. v. v naslednjih dveh desetletjih podvojilo.

Kulturnega vzpona ni spremljala gradnja nove kulturne infrastrukture. Pohvalne ocene so dobile

ustanove, ki so dobile ustrezne prostore, čeprav v starejših adaptiranih stavbah, kot npr. Mestni Ferkov muzej na Ptuj v nekdanjem dominikanskem samostanu ali Narodna galerija v delu Narodnega doma. Urejanje številnih drugih kulturnih ustanov, npr. gradnja novih radijskih pretvornikov, ki naj bi zagotovili boljšo slišnost na širšem območju, ali akutni problem prostorov za arhiv, pa se je vleklo v naslednja obdobja. Edina velika novogradnja, ki jo je slovenska kulturna javnost spremljala s ponosom, je bila gradnja Univerzitetne biblioteke, ki je bila vseljena ob razširitvi 2. sv. v. na slovensko ozemlje.

Hiter kulturni razvoj je bil posebnost Slovencev v Kraljevini SHS/Jugoslaviji; slovenske šolske in kulturne ustanove v sosednjih državah so morale zaradi nacionalističnih pritiskov večinskega naroda počasi zapirati vrata svojih kulturnih domov. V Jugoslaviji pa so statistični kazalci dokazovali, da je, kljub težnjam po jezikovnem in kulturnem poenotenju države, slovenski del države še naprej bistveno odstopal navzgor po deležu pismenosti, dosegljivosti kulturnih dobrin in kulturnih ustanov. Unitaristični koncept enotnega jugoslovanstva je doživel poraz.

ŠOLSTVO DRAVSKE BANOVINE L. 1931

PISMENOST PREBIVALSTVA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE L. 1931

Najvišja stopnja nepismenosti (po popisu iz leta 1931) je bila v okraju Dravograd (14 %), kjer so bili številni zaselki precej oddaljeni od vasi z ljudsko šolo. Mreža ljudskih in srednjih šol ni doživljala večjih sprememb, razširjanje mreže meščanskih in strokovnih šol pa so spodbujale potrebe hitro razvijajočega se gospodarstva. Na srednješolski stopnji so bile zaradi izenačevanja pravice obeh spolov do šolanja ustanovljene nove ženske gimnazije, na priključenem območju Prekmurja pa je bila ustanovljena nova gimnazija v Murski Soboti. Število gimnazijcev se je v tem obdobju skorajda potrojilo, delež gimnazijcev se je že približeval dvema petinama vpisanih in na večini gimnazij so se začeli spoprijemati z vse večjo prostorsko stisko.

Izpolnitev šolskega sistema v slovenskem jeziku je leta 1919 doživela vrhunec z ustanovitvijo Univerze v Ljubljani s petimi fakultetami. Začetno število (približno tisoč) vpisanih študentov se je do naslednje vojne podvojilo. Ob tem je delež deklet z zanemarljivih nekaj odstotkov narasel na približno četrtino vseh vpisanih.